

B. PRĂJITURI DIN FĂINĂ DE ORZ – μᾶζα

1. μᾶζα / μάζα „Prăjitura frământată”

Mâza este forma attică potrivit gramaticilor Herodian¹ și Moeris², iar μάζα cea panelenă potrivit aceluiași Moeris³. Există atestată și o formă dialectală megariană μᾶδδα⁴.

Deși nu este posibilă definirea acestei prăjituri într-un singur fel, cele mai multe surse o descriu drept un fel de preparat din făină de orz amestecată cu ulei și apă. Rețeta a variat însă și s-a diversificat foarte mult de-a lungul timpului⁵. În același timp mâza ajunge să denumească, mai ales în textele tehnice, orice amestec asemănător compoziției prăjiturii.

Numele μᾶζα este un derivat cu sufixul *-ya* din radicalul verbului μαγῆναι, cu prezentul μάσσω, „a frământa”. Etimologia era intuită încă din antichitate, doavadă expresia folosită de către Archiloch μᾶζα μεμαγμένη (Archil. *fr. 2*). Cantitatea lungă a lui *a* din radical nu este explicată⁶, iar ipoteza unui împrumut semitic, propusă cândva, nu mai este acceptată azi⁷.

Cuvântul a fost împrumutat în latină sub două forme: începând cu secolul al III-lea a. *massa* „bloc, bucată, masă” cu numeroase atestări, fără sens culinar, evoluând diferit de originalul grecesc și având proprii derivați⁸. Sfântul Hieronim îl folosește astfel în traducerea *Bibliei* pentru a reda gr. μᾶζα sau termenul ebraic corespunzător. Textul grecesc (LXX *Bel* 27, 3) ca și ἐποίησε μάζαν καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὸ στόμα τοῦ δράκοντος a fost tradus în *Vulgata* (Vulg. *Dan. 14, 26*) *fecitque massas, et dedit in os draconis*. Mâza a fost însă și transliterat în latină cu forma *maza*⁹, cu același sens culinar ca în greacă, începând cu secolul I I a., așa cum o dovedesc un vers din poemul cinegetic a lui Grattius Faliscus (Grat. 307) și o versiune latină din *Synopsis a medicului Oribasius* (Orib. *Syn. 4, 22 Aa p. 24, 5*).

În neogreacă μάζα s-a moștenit deopotrivă cu sensul de „aluat” și „masă”, de unde și adverbul μαζί „împreună”.

Frecvența numelui acestei prăjituri a dus și la crearea unui număr considerabil de compuși și derivați de la μᾶζα. Astfel, există zece compuși în care μᾶζα este prim element:

1. μαζαγόας „persoană nemulțumită de o prăjitură μᾶζα” (Hsch. *s.u.*)
2. μαζαγρέτας „cerșetor de μᾶζα”, termen doric (Aristias 3 *ap. Ath. 686a; Eust. Od. 2, 62, 21*)
3. μαζοβόλιον „platou de servit prăjituri μᾶζai” (Apollon. *Lex. s.u. οὐλοχύτας*)
4. μαζονόμον (= μαζοβόλιον) (Harmod. 1 *ap. Ath. 149a; IG 7, 3498, 8, 50 (Orop.); OGI 214, 50 (sec. III, Didyma)*). Termenul a fost împrumut în latină cu forma *mazonomum* cu același sens (Var. *R. 3, 4, 3; Hor. Sat. 2, 8, 86; Porph. in Hor. ad loc.; Nemes. auc. 17*).
5. μαζονόμος (= μαζοβόλιον) (*POxy. 1449, 58, 60 sec. III p.*)
6. μαζονόμιον (= μαζοβόλιον) (Callix. 2; Poll. 6, 87; Hsch. *s.u.*)
7. μαζονομεῖον (= μαζοβόλιον) (Ar. *Fr. 417, 1; Pl. Com. 162, 1; SEG 29, 146b, 2, 5 (Attica, sec. IV a.); Mich. Ps. *Poem. 6, 436; Phot. Lex. 517, 13; Hsch. s.u.; Suid. s.u. EM s.u.*)*

¹ V. Hdn. Gr. 2, 937.

² V. Moer. 203, 10.

³ V. Moer. 203, 10 μᾶζαν προπερισπωμένως καὶ μακρῶς Ἀττικοί, βαρυτόνως καὶ βραχέως Ἐλληνες.

⁴ V. Ar. *Ach. 732, 835 și Suid. s.u.*

⁵ W. G. Arnott compară μᾶζα cu mâncarea tibetană *tsampa* (W. G. Arnott, *Alexis: the fragments. A commentary* (Cambridge: Cambridge University Press), 1996).

⁶ Cf. G. Björck, *Das Alpha impurum und die tragische Kunstsprache*, Uppsala, 1950, p. 44.

⁷ Cf. P. Chantraine în *DELG s.u.*

⁸ Cf. M. Leumann, *Mélanges Marouzeau* (1948), p. 380 sq.

⁹ V. *maza III, B, 24.*

8. μαζοπέπτης „brutar de prăjituri μᾶζαι” (Hsch. s.u.)
9. μαζοφάγος „mâncător de μᾶζαι” (Hp. *Morb.* 2, 48; Porph. *Abst.* 1, 47, 15; Jul. *Or.* 16, 33)
10. μαζοφορίς (= μαζοβόλιον) (Hsch. s.u.)

Există un singur compus în care μᾶζα este al doilea element:

1. ὀλόμαζος „cu toată masa sa, complet” (Heron. *Stereom.* 1, 59, 1 și 60, 1)

Dintre **derivații** lui μᾶζα cei mai mulți păstrează sensul culinar al cuvântului. Astfel, există două forme de diminutiv:

1. μαζίον (Phryn. Com. 61 *ap.* Ath. 59c; Philem. Ath. 646c; Hsch. s.u.; Gp. 20, 33; în limbaj medical același cuvânt denumește un supozitor (Hp. *Mul.* 78, 61; Dsc. *Eup.* 1, 204, 2; Orib. *Syn.* 9, 17, 18)
2. μαζίσκη (Ar. *Eq.* 1105 și 1166; Sch. *in Ar. Eq.* 1166, 1; Suid. s.u.)

- doi termeni tehnici târzii, μαζύς și μαζύγιον, utilizați în tratatele de alchimie cu sensul de „amalgam” (Zos. Alch. 2, 216, 19-22).

- trei forme adjecțivale:

1. μαζεινός „de tip μᾶζα” (despre prăjitura βοῦς la Hsch. s.u.)
2. μαζηρός „care servește pentru μᾶζα” (Poll. 10, 84)
3. μαζοποιός „care face prăjituri μᾶζai”, (*Gloss.*)

- o formă arcadiană de nom. pl. μαζῶνες cu sensul de „participanți la cultul lui Dyonisos la Phigalea” (Harmod. 1 *ap* Ath. 149b; *IG* 5, 2, 178)

- patru verbe denominate:

1. μαζάω „a frământa o prăjitură μᾶζα” (*BGU* 1026, XXII 20 (sec. IV p.), Hsch. s.u., Suid. s.u.)
2. ὑπερμαζάω „a fi umplut cu prăjituri μᾶζai” (Ath. 663b; Alciphr. 1, 18 etc; metaforic la Luc. *Nau.* 15, 20; *D.C.* 57, 22) sau cu sensul lui μαζάω (Suid. s.u.)
3. μαζώω „a aglomera” (Anon. Alch. 333, 17)
4. μαζοποιέω „a face prăjituri μᾶζai” (Eust. *Od.* 2, 81, 20; Sch. *in Hom. Od.* 14, 429, 7; Chrys. *In synax.* 436, 6, 6)

Cea mai veche atestare a numelui prăjiturii μᾶζα datează din secolele VIII-VII a. În *Munci și zile* Hesiod vorbește despre un produs culinar prin excelență pastoral numit ἀμολγαίη μᾶζa, un tip de prăjitură cu lapte¹: (Hes. *Op.* 590) μᾶζά τ' ἀμολγαίη γάλα τ' αἰγῶν σβεννυμενάων. Se observă că, încă de la prima atestare, substantivul μᾶζa putea fi determinat de un adjecțiv, în cazul de față ἀμολγαίη, care preciza sortimentul prăjiturii. În timp acest adjecțiv devine numele prăjiturii.

În secolul al VII-lea a. un fragment din liricul Archiloch atestă sintagma (Archil. 2, 1) μᾶζa μεμαγμένη „prăjitură gata frământată”, o figură etimologică, care dovedește că anticii conștientizau relația dintre substantiv și verbul μάσσω „a frământa”. Mai mulți autori vor relua apoi cuvintele poetului, devenite proverbiale, echivalându-le cu (Suid. s.u. μᾶζa μεμαγμένη) ἐπὶ τῶν ἔτοίμων ἀγαθῶν, indicând lucrurile bune gata făcute.

În secolul al VI-lea a. μᾶζa apare într-un fragment din iambograful Hipponax alături de smochine uscate și brânză, într-un posibil ritual expiator: (Hippon. *fr.* 8, 1 West) κάφηι παρέξειν ισχάδας τε καὶ μᾶζαν / καὶ τυρόν, οἶνον ἐσθίουσι φαρμακοί. Aceasta ar putea fi o indicație că, cel puțin în perioada arhaică, μᾶζa avea, alături de πέμπα și πόπανον, un rol

¹ V. ἀμολγαίη II, B, 2.

în ceremonialul de sacrificiu. Lexiconul lui Hesychios atestă un tip al prăjiturii sacrificiale βοῦς „boul”, pe care îl caracterizează drept μαζεινός „de tip μᾶζα”, fiind o dovdă în același sens. În aceeași perioadă cu Hipponax istoricul Hecataios din Milet, descriind un banchet arcadian, definea μᾶζα, potrivit unui fragment păstrat de către Athenaios (Ath. 148f), drept „carne de porc”: (Hecat. fr. 1a, F. 9, 2) μάζας ὕει κρέα. Nimici nu mai atestă acest sens al cuvântului¹, fiind probabil unul local, arcadian.

Din piesa *Agamemnon* a lui Eschil reiese că μᾶζα era o mâncare a sclavilor. Clitemnestra spune despre fiul Alcmenei că a trebuit să se mulțumească cu o astfel de prăjitură (A. Ag. 1041) δουλίας μάζης βίᾳ.

Secolul al V-lea a. este perioada în care numele prăjiturii μᾶζα devine prezent în aproape toate genurile literare. În tragedie, după Eschil, într-un fragment din Sofocle o asemenea prăjitură apare dăruită muritorilor și caracterizată drept „cea mult dorită” (S. fr. 754, 2) ποθεινήν μᾶζαν, pasaj imitat mai târziu de către comediograful Antiphanes (*u. infra*). Într-un alt fragment din piesa *Lebāda* (Κύκνος) a tragediografului Achaeus o μᾶζα apare mai de preț pentru un om înfometat decât aurul sau fildeșul (Achae. fr. 25, 1) πεινῶντι δ' ἀνδρὶ μᾶζα τιμιωρέπα / χρυσοῦ τε κἀλέφαντος.

Istoricii folosesc termenul μᾶζα pentru a denumi realități culinare ale unor populații străine. Herodot utilizează cuvântul pentru a desemna un fel de „aluat”, atunci când descrie obiceiul unor triburi babiloniene, care-și fac din pește bine mărunțit o pastă, pe care o modeleză sub forma unei μᾶζα (Hdt. 1, 200). Cu un sens asemănător îl atestă și istoricul Ctesias, care, într-un fragment conservat de către Stephanos din Bizanț (St. Byz. s.u. Δυρβαῖοι), vorbește despre o populație din Bactriana și India care se hrănea cu o μᾶζα preparată din verdețuri (Ctes. 3c, F. 11, 10). Xenophon folosește în *Kyroupaideia* aceeași sintagmă folosită mai demult de către Archiloch, cu precizarea frământării cu apă a prăjiturii: (X. Cyr. 6, 2, 28) ὕδατι μᾶζα μεμαγμένη².

Cele mai variate contexte, în care apare numele prăjiturii, provin însă de la comediografii secolului al V-lea a. Nu puține sunt pasajele în care Aristofan vorbește despre μᾶζα. În *Cavalerii* (Πεπῆς) este atestată aceeași sintagmă, ca la Archiloch și Xenophon, μᾶζα μεμαγμένη, cu precizarea dată de context că era un produs culinar laconian (Ar. Eq. 55). În *Adunarea Femeilor* μᾶζα intră într-o serie de mâncăruri care urmează să asigure bunăstarea comunității, după ce va fi reușit revoluția „socialistă” condusă de către Praxagora (*id. Ec.* 606)³. Aceeași imagine de produs culinar popular reiese din alte două pasaje ale aceleiași piese, unde fie un personaj este amenințat că i se va lua „μᾶζα” de la gură (*ibid.* 665), fie un „purtător de μᾶζα” este adus în fața oamenilor pentru a le împărti prăjitura (*ibid.* v. 851).

În *Viespile* apare un tip de μᾶζα numit φυστή⁴. Philocleon își amintește de felul cum îl primește acasă soția atunci când vine cu salariul: plină de bunăvoiță îi se asează alături, îi servește o „prăjitură-sufleu” (μᾶζα φυστή) și-l îndeamnă să-o mănânce (Ar. V. 610-12). Scolia la acest vers explică compoziția prăjiturii: din făină de orz și vin: (*Sch. in Ar.* V. 610) ή ἐξ ἀλφίτου καὶ οἴνου κατασκευασμένην.

În piesa *Pacea* cărăbușul care urmează să-l ducă pe Trigeu în cer este hrănit cu μᾶζα, preparată în context din excremente; textul sugerează în același timp că era un aliment foarte apreciat (*id. Pax* v. 1; 3; 4). Această folosire dovedește că μᾶζa începea deja să ia sensul oricărui amestec asemănător cu o prăjitură. Dintr-o comparație din aceeași piesă reiese că μᾶζa avea o compoziție bine legată (πυκνόν) (*ibid.* v. 27-8 și v. 565) și era diferită de pâine (ἄρτος), ambele produse fiind în opozиie cu cele însirodate (*ibid.* v. 853). În pasajul citat

¹ Nici dicționarele moderne nu înregistrează această definiție s.u. μᾶζα.

² Cf. de asemenea X. Cyr. 1, 2, 11.

³ Cf. J. Taillardat, *Images d'Aristophane* § 166, n. 2.

⁴ V. φυστή II, B, 33.

anterior Hermes asociază mulțimea bucuroasă a țăranilor, care au recuperat Pacea, cu o astfel de plăcintă μᾶζα: (*Pax* 564-5) ὡς καλὸν τὸ στῦφος αὐτῶν φαίνεται / καὶ πυκνὸν καὶ γοργὸν ὥσπερ μᾶζα καὶ πανδαισία¹. Comparația este insolită și se realizează printr-o zeugma intraductibilă: mai logică ar fi fost construcția πυκνὸν ὥσπερ μᾶζα καὶ πανδαισία.²

Din *Broaștele* (Βάτραχοι) μᾶζα apare ca mâncarea obișnuită a marinilor, cu referire însă la epoca mai veche în care trăia Eschil (*id. Ra.* 1073). În *Ploutos* μᾶζα este considerată alături de dulciuri (τραγήματα), plăcinte (πλακούντες), smochine uscate (ἰσχάδες) și un fel de supă sau piure de linte (φακῆ) unul dintre alimentele de preț (*id. Pl.* v. 192), iar dintr-un alt pasaj reiese că acesteia i se opuneau, din punct de vedere al calității, frunzele uscate de gulie (*ibid.* v. 544)³.

Contemporanii lui Aristofan îmbogățesc varietatea contextelor în care este atestată μᾶζα. Aceeași asociere ca la Aristofan cu plăcintele și smochine uscate apare și într-un fragment din piesa *Pacea* (Εἰρήνη) a lui Theopomp Comicul: (Theopomp. Com. 11, 1 Kock) μᾶζαι, πλακούντες, ἵσχαδες⁴. Într-un fragment din comedia *Fiarele* (Θηρία) a lui Crates, unde este închipuită o masă în care alimentele se gătesc singure la o simplă comandă, μᾶζα primește ordinul „să crească” (ἀνάβαινε, Crates Com. fr. 14, 8 Kock), indicând un aluat preparat în cuptor. De asemenea, din câteva versuri păstrate din comedia *Bogați* (Πλοῦτοι) a lui Cratinos aflăm că, în vechime, pe vremea lui Kronos, oamenii „jucau arșice cu pâinile, iar prăjiturile μᾶζαι bine coapte, preparate în insula Aighina, erau aruncate prin palestre”: (Cratin. fr. 165, 2-3 Kock) τοῖς ἄρτοις ἡστραγάλιζον, μᾶζαι δ' ἐν ταῖς παλαίστραις / Αἴγιναι κατεβέβληντο δρυπεπεῖς. O scenă similară de paradis pierdut⁵ apare și în comedia *Amfictionii* (Ἀμφικτυόνες) a lui Telecleides, unde se prezintă viața de la începuturile lumii, când vinul curgea prin albiile râurilor, iar prăjiturile μᾶζαι și pâinile se luptau între ele care să intre mai repede în gura oamenilor: (Telecl. fr. 1, 4-5 Kock) οὖν ώ γὰρ ἄπασ' ἔρρει χαράδα, μᾶζαι δ' ἄρτοις ἐμάχοντο / περὶ τοῖς στόμασιν τῶν ἀνθρώπων.⁶ Dintr-un fragment din piesa *Dionysos* (Διόνυσος) a lui Eupolis înțelegem că tăierea unei μᾶζαι, comparată cu cea a unei prepelițe, trimitea la un joc pe nume ὕμιλλα, care constă în aruncarea unor nuci sau a unor sămburi într-un cerc. Legătura dintre cele două acțiuni rămâne însă misterioasă (Eup. fr. 250, 3 Kock)⁷. Pe urmele lui Crates și Cratinos, comediograful Metagenes imaginează în piesa *Locuitorii din Thourioi în urmărirea perșilor* (Θουριοπέρσαι) un banchet în care râul Krathis din Achaia aduce cu sine direct pe masă niște μᾶζai de mari dimensiuni gata frământate: (Metag. fr. 6, 2 Kock) μάζας μεγίστας αὐτόματος μεμαγμένας. Același fragment atestă în continuare, poate ca o reluare a termenului general μᾶζa, numele prăjiturilor ναστός⁸ și ταγηνίας⁹. Dimpotrivă, într-un fragment din comediograful Poliochos, un tip de μᾶζa frământată are mici dimensiuni și este de culoare neagră: (Polioch. fr. 2, 1-2 Kock) μεμαγμένην / μικρὰν μελαγχρῆ μᾶζαν. Culoarea neagră trebuie să fi trimis la un sortiment aparte¹⁰, din moment ce, în aceeași

¹ Πανδαισία pare să denumească un banchet la care comesenii nu-și aduceau de acasă mâncarea, aşa cum se obișnuia în Grecia, ci stăpânul casei punea la dispoziție toate cele necesare festinului (cf. Herod. 5, 20).

² Cf. J. Taillardat, *ibid.* p. 380.

³ Cf. și Ar. Fr. 631, 1 Edmonds.

⁴ Cf. Hegesand. fr. 43, 3.

⁵ V. H. C. Baldry, *The Idler's Paradise in Attic Comedy*, în *Greece & Rome*, Vol. 22, No. 65, 1953, pp. 49-60.

⁶ Cf. Telecl. fr. 38, 2 Kock, în care se vorbește despre niște δρυπεπεῖς μᾶζai, „prăjituri coapte”, expresie atestată și la Cratin. fr. 165, 2 Kock.

⁷ Cf. pentru μᾶζa la Eupolis și un fragment din piesa *Parazitii* (Κόλακες) (Eup. fr. 159, 12 Kock).

⁸ V. ναστός II, A, a, 34.

⁹ V. ταγηνίας II, A, a, 47.

¹⁰ Cf. *infra* Antiph. fr. 135, 3 Kock.

perioadă, în poemul *Banchetul* (Δεῖπνον) al lui Philoxenos μᾶζαι sunt numite „albe ca neaua”: (Philox. b.6) μάζας χιονόχροας.

În piesa *Cei ce-și căstigă hrana de pe urma muncii propriilor mâini* (Χειρογάστορες) comediograful Nicophon acumulează în trei versuri nu mai puțin de douăsprezece nume de produse de patiserie, printre care și μᾶζα (Nicopho fr. 15, 1 Kock). De asemenea, într-un fragment din comedia *Perșii* (Πέρσαι) a lui Pherecrates este descrisă o scenă de banchet cu accente fanteziste, unde râuri de sos negru (probabil din cauza piperului) apar scurgându-se peste prăjiturile „Ahile”: (Pherecr. fr. 1, 3-5 Meineke ap. Ath. 269d) Ἀχιλλείοις μάζαις. Este semnificativ faptul că μᾶζα determină aici un nume particular de prăjitură, τὸ Ἀχιλλείον¹, tendință remarcată încă de la prima atestare la Hesiod a lui μᾶζα. În sfârșit, în piesa *Sărbătorile* (Ἐορταί) a lui Platon Comicul μᾶζα apare alături de παροψίς² (Pl. Com. 33, 1 Kock), despre care gramaticii de mai târziu (Moeris și Orus) spun că este tot un tip de prăjitură μᾶζα³.

Pentru medici μᾶζα era un aliment indicat sau interzis în diverse afecțiuni. Hippocrates are numeroase referiri la el. Fiind de o consistență în general moale, îl recomandă în special bolnavilor cu probleme de deglutie. Ține de asemenea să sublinieze, de numeroase ori, că prăjitura μᾶζα este diferită de pâine (ἄρτος), cea dintâi fiind preparată din orz (κριθή) (Hp. PM 3, 29), în timp ce ἄρτος, din faină de grâu⁴. Tot el este cel care atestă formula (Hp. Int. 20, 7) ψαιστὴ μᾶζα, un tip de prăjitură fărâmicioasă⁵, preparată din orz, miere și ulei, care mai târziu va deveni o prăjitură sacrificială (πόπανον).

Opoziția dintre μᾶζα și ἄρτος apare și în *Statul* lui Platon (Pl. R. 372b3)⁶. În cetatea ideală oamenii urmău să producă numai faină de orz (ἄλφιτον) și de grâu (ἄλευρον), din cea dintâi preparând „prăjituri grozave” (μάζας γενναίας), din a doua, pâine. Democrit vorbește despre aceleași prăjituri ca despre unele foarte dulci (Democr. 246).

În secolul al IV-lea a. reprezentanții Comediei Noi atestă în continuare numele prăjiturii. În piesa *Băutoarea de mandragoră*⁷ (Μανδραγοριζομένη) a lui Alexis dorința unor personaje este ca μᾶζα să iasă cât mai albă: (Alex. fr. 141, 7 Kock) γλυχόμεθα μὲν τὴν μᾶζαν ἵνα λευκῆ παρῇ, în timp ce într-un fragment din *Olynthia* (Ολυνθία) doi săraci se plâng că au parte împreună de o μᾶζα mică: (id. fr. 162, 5-6 Kock) συγκοινωνοῦμεν / μάζης μικρᾶς. Antiphanes parodiază în piesa *Cel ce trăiește la țară* (Ἀγροῦκος) o sintagmă pe care o împrumută de la Sofocle: ποθεινὴ μᾶζα „prăjitură dorită” (Antiph. fr. 1, 2 Kock). Într-un alt fragment din același autor apare un tip de μᾶζα ingenios construită, cu un fel de palisadă de jur împrejur din paie: (id. fr. 226-7, 1-2 Kock) μᾶζα κεχαρακωμένη ἀχύροις. Antiphanes atestă și el, precum în secolul al V-lea a. Poliochos⁸, un tip de μᾶζα de culoarea neagră (id. fr. fr. 135, 3 Kock) într-un fragment din piesa *Sacul* (Κώρυκος). Eubulos folosește metafora μᾶζα χαριτοβλέφαρος „prăjitură cu genele grațioase”, adică „care-ți face cu ochiul”, apetisantă (Eub. fr. 112, 4 Kock)⁹.

În aceeași perioadă o *Idilă* a lui Theocrit vorbește despre un pugilist pe nume Aigon, vestit pentru că era în stare să mănânce deodată optzeci de prăjituri μᾶζai (Theoc. 4, 34). La Callimach μᾶζa apare deja distinctă de prăjitura ψαιστό, în timp ce la Hippocrates cele două cuvinte denumeau același produs culinar (Call. 195, 7)¹⁰. Aceeași distincție apare și la doi

¹ V. aī Ἀχιλλεῖαι / τὸ Ἀχιλλεῖον / ἡ Ἀχιλλεία II, B, 8.

² Cf. Pherecr. fr. 147 Kock; Ar. fr. 187; X. Cyr. 1, 3, 4.

³ Cf. παροψίς II, B, 25.

⁴ Cf. Hp. PM 8, 13; ibid. 14, 35; Salubr. 1, 8; Int. 12, 67, etc.

⁵ V. ψαιστὴ II, B, 34.

⁶ Cf. de asemenea Lys. And. 1, 5.

⁷ Plantă erbacee cu efect soporific.

⁸ Cf. supra Polioch. fr. 2, 1-2 Kock.

⁹ Tot în cadrul comediei noi μᾶζa este atestată și la Diphilos (Diph. fr. 60, 7 Kock).

¹⁰ Cf. la Callimach o atestare a cuvântului și într-un fragment: Call. fr. 407, 171.

istorici contemporani, Theopomp (Theopomp. Hist. 115, F. 274a3 și b4) și Lycus (Lycus *fr.* 5, 5), dovedind autonomizarea celor doi termeni.

Aristotel consacra un întreg capitol făinii de orz și prăjiturii μᾶζα sub titlul "Οσα περὶ ἄλφιτα καὶ μᾶζαν καὶ τὰ ὄμοια (Arist. *Pr.* 927a10 *sqq.*), analizând în detaliu diferite rețete și dovedind, în același timp, importanța pe care o căpătase prăjitura în alimentația epocii¹.

În secolul al III-lea a. distincția dintre μᾶζα și ψαιστό este atestată și la paradoxograful Antigonos (Antig. *Mirab.* 173, 1, 3). Medicul Erasistratos, continuând tradiția lui Hippocrates, vorbește despre uscăciunea unei asemenea prăjituri, opunând-o alimentelor însiropeate (Erasistr. *fr.* 259, 5). Istoricul Harmodios folosește într-un fragment din lucrarea Περὶ τῶν κατὰ Φιγάλειαν νομίμων, păstrat de către Athenaios, expresia φυστὴ μᾶζα, care apărea și la Aristofan (Ar. *V.* 610-12). O astfel de prăjitură era servită în pritaneu împreună cu brânză: (Harmod. *fr.* 1a11 *ap.* Ath. 149a) τυρὸς καὶ φυστὴ μᾶζα νόμου χάριν ἐπὶ χαλκῶν κανῶν. Același autor face distincție, ca și predecesorii săi, între μᾶζα și ἄρτος (*id. fr.* 1a21).²

Secoul al III-lea a. este și perioada în care textele sacre începeau să fie traduse în greacă în *Septuaginta*. Aici μᾶζα este folosit de traducători cu sensul de „masă”, „bol”, aşa cum o dovedește un pasaj din cartea *Bel*: (LXX *Bel* 27, 3) καὶ ἐποίησε μᾶζαν καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὸ στόμα τοῦ δράκοντος. Această utilizare trebuie să-și aibă explicația în originalul ebraic.

În aceeași epocă gramaticul Aristophanes din Bizanț este cel dintâi care oferă o informație de natură etimologică, punând în legătură numele prăjiturii μαγίς³ cu μᾶζα: (Ar. Byz. *fr.* 52, 1) μαγίς ἀπὸ τῆς μάζης. Chiar dacă μαγίς nu este un derivat de la μᾶζα, aşa cum sugerează gramaticul, ambele cuvinte provin din radicalul verbului μάσσω „a frământa”.

În secolul al II-lea a. numai doi autori atestă numele prăjiturii. Gramaticul Apollodoros enunță într-un fragment din *Etimologicele* legătura lui μᾶζα cu verbul de origine: (Apollod. 190, 4) ἀπὸ τοῦ μασᾶσθαι [...] ἡ μᾶζα. În aceeași perioadă istoricul Molpis definește numele unui banchet lacedemonian, pe nume κοπίς „cuțit”, drept reunirea mai multor alimente, printre care μᾶζα, ἄρτος „pâine” și τράγημα „desert”, semn că fiecare termen avea o semnificație aparte (Molpis *fr.* 1, 4).

Începând cu secolul I a. sub numele μᾶζα se poate afla de fapt un produs străin. Dionis din Halicarnas, vorbind despre realități romane, atestă formula (D.H. 2, 23, 5) ἀλφίτων μάζας καὶ πόπανα. Precizarea „din făină de orz” dovedește că la această dată rețetele deveniseră mult mai variate, acceptându-se în compozиție și faina de grâu. Pe de altă parte trebuie observată distincția față de prăjiturile sacrificiale, numite πόπανα. Nu în ultimul rând, atât μᾶζα, cât și πόπανον, traduc aici probabil nume de prăjituri romane, cea dintâi fiind un tip de *placenta*⁴, iar a doua, unul de *libum*⁵. Strabon vorbește despre un tip de μᾶζα preparată preparată la mezi din mere uscate (Str. 11, 13, 11). Atestă, de asemenea, o rețetă cu multă miere și susan, ingredientele obișnuite ale prăjiturilor în antichitate (*id.* 15, 1, 61), dar și un tip mai puțin obișnuit, preparat din bucăți de pește tăiate mărunt (*id.* 16, 4, 13); face de asemenea distincție între ἄρτος și μᾶζα (*id.* 15, 3, 18)⁶.

Din această perioadă datează și un fragment din gramaticul Trypho, conservat de Athenaios (Ath. 114e), care cuprinde un catalog al tipurilor de μᾶζai ateniene. Nu era

¹ Cf. Arist. *Mir.* 841b8; în aceeași epocă mai pot fi aduse în discuție fragmente din Philet. 10, 2; Lyc. *Alex.* 608; Dicaearch. 72, 4; Epicur. *Ep.* 131, 1.

² Cf. în aceeași perioadă Demetr. Gr. *fr.* 10, 4; Eratosth. 397, 1, 27.

³ V. μαγίς II, B, 21.

⁴ V. *placenta* III, B, 1.

⁵ V. *libum* III, A, 1.

⁶ Cf. în aceeași perioadă D.S. 12, 10, 5.

singurul autor care întocmea o asemenea listă, ci, potrivit lui Athenaios, mulți alții se ocupaseră de același subiect. Aceasta este o dovardă că numărul tipurilor de prăjituri ajunsese foarte mare și se simțea nevoiea unei ordonări a numelor lor. Trypho menționează nouă tipuri de μᾶζαι: (Trypho fr. 19, 3) αἱ Ἀχιλλεῖαι / ἀχίλλειον, βήρηξ, θριδακίνη, καρδαμάλη, κρίνον, μελτοῦττα, οἰνοῦττα, τολύπη, φυστή. Informațiile date de către el sunt confirmate și de alți autori.

În epocă, Philon Iudeul vorbește despre un tip de μᾶζα foarte frugală: εὐτελεστάτη μᾶζα (Ph. Som. 2, 48, 2), iar gramaticul Philoxenos pune în legătură, prin etimologie populară, numele sănului μαστός / μαζός cu cel al prăjiturii, plecând de la dorința copilului de a ajunge și la unul și la cealaltă (Philox. Gramm. fr. 146, 3)¹.

Tendințele secolului I a. sunt confirmate de autorii secolului I p. Plutarch se referă la o prăjitură romană atunci când scrie în *Viața lui Crassus* despre un tip de μᾶζα oferit la înmormântare, probabil un tip de *libum*. (Plu. Crass. 19, 6, 3)². Pe urmele lui Strabon, Arrian vorbește în *Istoria Indiei* despre o populație numită Ἰχθυοφάγοι „mâncători de pește”, care-și preparau μᾶζα din pește uscat (Arr. Ind. 29, 12).

Așa cum atesta deja un text din *Septuaginta*, μᾶζα ajunsese să însemne și o „masă” de un material oarecare. O dovedește și un text din *Antichitatele Iudaice* ale lui Flavius Josephus, unde este folosită sintagma μᾶζα χρυσοῦ „cantitate de aur” (J. AJ 5, 33, 2). Același autor atestă însă și sensul de prăjitură al cuvântului în formula μᾶζαν κριθίνην „prăjitură de orz” (ibid. 5, 219, 4 sq.), dovedind polisemantismul termenului. Sensul de „masă” apare în aceeași perioadă și la istoricul Appian în formula μάζας ἐκ μολύβδου „bucăți de plumb” (App. BC 1, 6, 44) și în mai multe atestări ale medicului Dioscorides, la care termenul poate denumi orice amestec de diverse ingrediente³. Textele de alchimie din diverse perioade vor folosi sensul de „masă”, „bol” sau „amalgam” al lui μᾶζα⁴.

Tot în secolul I p. gramaticul și medicul Eretianos definește μᾶζα drept un tip de aluat făcut din făină de orz (Erot. 95, 10 φύραμα ἐξ ἀλφίτου γινόμενον), subliniindu-i calitățile hrănitoare în combinație cu diferite amestecuri de miere și oțet, vin și oțet sau apă și miere⁵.

Din secolul al II-lea p. μᾶζα devine termenul obișnuit de definire pentru o varietate întreagă de sortimente de prăjituri. La Athenaios termenul este omniprezent. El nu este însă original și nu poate fi o sursă pentru epoca în care trăiește. Este însă o mină de informații pentru mulți dintre autori care l-au precedat și care nu ne mai sunt cunoscuți decât prin intermediul lui. Îl citează, de exemplu, pe gramaticul Trypho în carteia a III-a din *Deipnosophistai*, unde sunt enumerate sortimentele ateniene de μᾶζαι (Ath. 114f-115a).

Gramaticii sunt adesea cei care oferă informații prețioase, păstrând sensuri ale cuvintelor dispărute o dată cu textele în care apăreau. Gramaticul Pollux definește drept tipuri de μᾶζα patrusprezece nume, unele dintre ele hapaxuri: (Poll. 6, 75 sqq.) ἀμφιφῶν, ἀνεμώνη, ἀνθεμα, βήρηξ, δανδαλίς, διάκονον, ἐφίερος, θριδακίνη, καρδάμη, καρδαμálη, λωλώ, οἰνοῦττα, τριπτή, ὑγίεια, φύστη.⁶ Retorul Eudemos (Eudem. 170, 33) caracterizează cu același cuvânt παλάθη. Gramaticul Pausanias vorbește numai despre două: Ἀχιλλεία (Paus. Gr. 181, 1) și μαγίς (*id. 3, 1*)⁷. Într-un alt fragment pare că pune în legătură, prin etimologie populară, numele bucătarului, μάγειρος, (care n-are nici o legătură cu μάσσω „a frământa”) cu cel al prăjiturii: (*id. 2, 1*) μάγειρος ὁ τὰς μάζας μερίζων „cel ce taie prăjiturile”. Atestă, de asemenea, o expresie frazeologică care conține numele prăjiturii: (*id. 13, 1*)

¹ Cf. *id. fr. 237, 3*.

² Pentru alte contexte unde este atestat μᾶζα la Plutarh cf. Plu. *Agis* 34, 5, 3 și 37, 7, 1; *id. M. 230e10*; *id. M. 635d5*; *id. M. 1010c9*; *id. M. 77f8*; *id. M. 1010c11*.

³ Cf. Dsc. 1, 33, 1; *id. 5, 54, 1*; *id. 5, 79, 2*; *id. 2, 103, 1*.

⁴ Cf. ἀνέκτειπτος μᾶζα PHolm. 2, 17; Fr. Alch. 7, 1 sqq.; Mich. G. Ann. 304, 9.

⁵ Cf. în aceeași perioadă D. Chr. *Or. 6, 12, 5*; *ibid. 7, 17, 5*; *ibid. 32, 59, 5*; Ap. Tyn. *Ep. 84, 2*.

⁶ V. s.u. pentru fiecare dintre ele.

⁷ Cf. de asemenea *id. 15, 1*. Despre relația μᾶζα-μαγίς u. în aceeași perioadă și Ael. Dion. 26, 7.

λευκέην μᾶζαν φυρῶ σοι „a-τὶ πλάμαδι ο πράγιτορά μᾶζα albă”, care ar fi însemnat „a face mari promisiuni cuiva” (*ibid.* παροιμία ἐπὶ τῶν μεγάλα ὑπισχνουμένων)¹. Aceeași definiție este dată expresiei și de către gramaticul Diogenianos (Diogenian. 6, 12, 1), care atestă alte două enunțuri ce conțin numele produsului: (*id.* 3, 21, 1) μεμαγμένη μᾶζα „πράγιτορά μᾶζα γata πλάμαδιτα” (expresie folosită încă de la Archiloch), despre lucrurile bune gata făcute (*ibid.* ἐπὶ τῶν ἔτοιμων ἀγαθῶν) și (*id.* 1, 4, 1) ἀγαθὴ καὶ μᾶζα μετ’ ἄρτον „e bună și μᾶζα după pâine”, probabil despre cei ce fac lucrurile mai târziu decât ar trebui (*ibid.* ἡ παροιμία ἐπὶ τῶν ἐκ δευτέρου τισὶ διδόντων τάττεται). Această ultimă expresie este confirmată, în aceeași perioadă, și de către sofistul Zenobios (Zenob. 1, 12, 1), care adaugă un vers ce-l conține pe μᾶζα, devenit proverbial: μέτρῳ ὕδωρ πίνοντες, ἀμετρὶ δὲ μᾶζαν ἔδοντες „a bea apă cu măsură, dar a mâncă prăjitură μᾶζă fără măsură”, pus pe seama răspunsului unui oracol adresat sibaritilor.

În epocă gramaticul Moeris vorbește despre forma μᾶζα ca despre una attică, iar despre μάζα ca fiind panelenă (Moer. 203, 10). Tot el definește παροψίς drept un tip de μᾶζα attică, în timp ce același cuvânt denumea o „tavă” în restul dialectelor (*id.* 206, 14); φυστή poate fi, potrivit aceluiași autor, și un sortiment de μᾶζα (*id.* 211, 31). Despre φυστή-μᾶζa vorbește și gramaticul Herodian definind-o drept un amestec de făină de orz și vin (Hdn. Gr. Pros. 3, 1, 344). Tot el glosează φάκτα (*id.* 3, 2, 608) și βίρηξ (*id.* 3, 2, 481) drept tipuri de μᾶζai².

Medicul Galenos, pe urmele lui Hippocrates, consacră un întreg capitol rețetelor de μᾶζai în tratatul *De alimentorum facultatibus* sub titlul Περὶ μᾶζης (*De alim. fac.* 6, 507, 14 *sqq.*), sintetizând informațiile date de medici de până la el.

Periegetul Pausanias vorbește despre mai multe tipuri de μᾶζai al căror aluat, preparat din făină de orz (Paus. 3, 23, 8), era adesea frământat cu miere (*id.* 6, 20; 2; *id.* 9, 39, 11). Pe tot parcursul secolului al II-lea p. alți autori, aparținând unor diverse genuri literare, atestă frecvent numele prăjiturii³.

În secolul al III-lea p. alchimistul Zosimos folosește μᾶζa cu sensul de „masă”, „cantitate” a unei substanțe⁴, în timp ce Diogenes Laertius, paradoxograful Palatinus, sofistul Eutecnios și filosoful Porphyrios continuă să ateste sensul culinar al termenului⁵.

Începând cu secolul al IV-lea p. μᾶζa intră în vocabularul scriitorilor creștini. Gregorie din Nazianz, Asterios, Joannes Crysostomos și Theodoret atestă atât sensul culinar al cuvântului, cât și pe cel tehnic folosit mai înainte în tratatele de alchimie⁶. Joannes Crysostomos și Palladios comentează pasajul din *Septuaginta* unde apare μᾶζa cu sensul de „masă, bol” (Chrys. *in illud* 18, 4 și Pall. *u. Chrys.* 76, 12). Mai târziu, în secolul al VI-lea Cosmas folosește expresia μᾶζa χρυσίου „cantitate de aur” (Cosmas 10, 30, 10), în timp ce Procopius din Cezarea atestă tot sensul culinar al cuvântului (Procop. *Bel.* 4, 7, 3 *sqq.*). Printre creștini, în secolul al VII-lea p., poate fi menționat și Joannes Damascenos (Jo. D. *ep. Thphl.* 95, 376, 22)⁷.

¹ Atât proverbul, cât și explicația lui sunt reluate de lexiconul lui Hesychios (Hsch. *s.u.*) și mai târziu de Photios (*Phot. Lex.* 217, 7).

² Cf. *id.* 3, 1, 130; *id.* 3, 1, 198.

³ Cf. Aelian *NA* 7, 13, 14; *id.* 11, 16, 15 *sq.*; *id.* 17, 16, 4; *id. VH* 4, 13, 4; Aret. *SD* 1, 1, 25; *id.* 2, 2, 7; Diog. Oen. 47, 5; Hdn. 4, 7, 5; Luc. *Asin.* 28, 11; *id. Tim.* 56, 5; *id. Fug.* 14, 11; *id. Nau.* 46, 11; *id. DMort.* 10, 2, 2; Max. Tyr. 8, 2 a4; Opp. *H.* 3, 401; *ibid.* 4, 660; Philostr. *Gym.* 43, 17; Sext. *Ces.* 1, 19, 65 *sqq.*; *ibid.* 3, 28, 5.

⁴ Cf. Zos. *Alch.* 2, 120, 11; *id.* 2, 182, 16 *sq.*; *id.* 2, 126, 19.

⁵ Cf. D.L. 10, 131, 1; Palat. 10, 4 *sq.*; Eutec. *in Opp.* 4, 21, 9; Porph. *VP* 34, 2.

⁶ Cf. Gr. Naz. *Carm.* 639, 4; *ibid.* 641, 11; *ibid.* 705, 5; *ibid.* 779, 15; *ibid.* 975, 11; *ibid.* 1342, 7; Ast. Am. 4, 8, 3; Chrys. *Hom.* 1-21 49, 17, 57; *id. in Mat.* 58, 523, 28; *id. in Act.* 60, 350, 52; *id. in Rom.* 60, 667, 26; *id. In Corinth.* I 61, 201, 13; Thdt. *Qu. in Oc.* 278, 18.

⁷ Mai târziu, în secolul al XI-lea p., μᾶζa este atestat la Anna 10, 8, 9 *sq.*; Mich. Ps. *Poem.* 6, 458; *ibid.* 61, 33; Mich. *in EN* 584, 35.

În secolul al IV-lea p. există însă și cunoscători nostalgiți ai literaturii păgâne, precum împăratul Iulian Apostata, filosoful Synesios și retorul Libanios, care își amintesc de vechea folosire a cuvântului μᾶζα¹.

În aceeași perioadă medicul Oribasius reia din Galenos rețetele privitoare la μᾶζα², iar mai târziu, în secolul al VI-lea p., el este urmat de către Palladios (Pall. *in Hp.* 2, 76, 21 *sqq.*) și Aëtios (Aët. 227, 1 *sqq.*), iar în secolul al VII-lea p. de către Paulus Aegineta (Paul. Aeg. 1, 78, 1; *ibid.* 4, 1, 4; *ibid.* 7, 19, 19)³. În secolul al IX-lea p. Theophilus Protospatharius comentează pasaje din Hippocrates, unde este atestat și μᾶζα (Theophil. P. 2, 340, 29). Din aceeași perioadă datează și o colecție de precepte de medicină veterinară, *Hippiatrica*, în care μᾶζα are sensul unor preparate administrate animalelor în scopuri terapeutice (*Hippiatr.* 2, 30, 2; *ibid.* 10, 5, 11, etc.). În secolul al X-lea, o culegere de texte ale agronomilor greci, *Geponika*, reunește numeroase rețete de μᾶζai, împrumutate din epocile cele mai vechi (*Gp.* 2, 31, 2; *ibid.* 7, 36, 6; *ibid.* 13, 4, 7, etc.)⁴.

Din secolul al V-lea p. gramaticii și lexicografii reanalizează textele antice, contabilizând numele de prăjituri μᾶζai. Gramaticul Orion reia etimologia fantezistă, propusă de către Herodian, care-l legă pe μάγειρος de μᾶζa (Orion *Etym.* 100, 4), în timp ce alt gramatic, Orus, inspirându-se probabil din Moeris, reafirmă sensul de prăjitură μᾶζa al lui παροφίς (Orus *Att. col.* 131, 1).

Lexicografi, în funcție de sursele folosite, atestă un număr mai mare sau mai mic de tipuri de μᾶζai. Lexiconul lui Hesychios înregistrează nouăsprezece nume de prăjituri μᾶζai: (Hsch. s.u.) ἀμφελαῖς, ἀναγεστρίς, ἀνεμώνη, ἀνθεμα, ἀπόκυνον, βήρηξ, βωλία / βωλίς, δενδαλίς, διακόνιον, θριδακίνη, καρδαμάλη, κρίνον, μαγίς, μελιτοῦττα⁵, οίνοῦσσα⁶, πρόμαχος, στρυφιός, φυστή, ψυκτά. Numele de μᾶζa este definit de același lexicon drept „făină de orz frământată cu apă și ulei”: (Hsch. s.u. μᾶζa) ἄλφιτα πεφυρμένα ὕδατι καὶ ἐλαίῳ. În secolul al IX-lea p. Photios numește zece tipuri de μᾶζai, definițiile fiind în parte preluate de la Hesychios: (Phot. *Lex. s.u.*) ἀμοργίς, ἀνεμώνη, Ἀχίλλεια, βωλίς, δενδαλίς, θριδακίνη, καρδαμάλη, μελιτοῦττα, οίνοῦττα, παλάθη. În secolul al X-lea p. lexiconul Suda înregistrează numai cinci: (Suid. s.u.) διακόνιον, μελιτοῦττα, οίνοῦττα, παλάθη, φυστή, definind în schimb μᾶζa drept un amestec de lapte și grâu: (Suid. s.u. μᾶζa) κυρίως ἡ τροφή, ἡ ἀπὸ γάλακτος καὶ σίτου. În secolul al XII-lea p. *Etymologicum Magnum* vorbește numai despre trei μᾶζai: (EM s.u.) ἀμολγαίη, θριδακίνη, φύστη, în timp ce comentatorul lui Homer, Eustathius, despre cinci: (Eust. II. 1, 54, 30) ἀμολγαίη, ἀχίλλεια / ἀχίλλειον, βήρηξ, καρδαμύλη, τολύπη. La o dată nesigură și κυρβαίη este definită drept un tip de μᾶζa în colecția de texte intitulată *Vitae Homeri* (*Vit. Hom.* 472).

2. ἡ ἀμολγαία „Prăjitura cu lapte”

Ἀμολγαία este un tip de prăjitură μᾶζa cu lapte. Numele ei este o substantivizare a formei de feminin a adjecțivului ἀμολγαῖος, α, ον „făcut cu lapte”, un derivat de la verbul ἀμέλγω „a mulge”⁷.

¹ Cf. Iul. *Or.* 14, 16; *ibid.* 20, 13; *id. Ep.* 155, 2; Syn. 130, 37 (unde reia versul din Archiloch); *id.* 148, 111; Lib. *Decl.* 1, 39, 5. În secolul al V-lea p. poate fi adus în discuție și Procop. *Gaz. Ep.* 91, 20.

² Cf. Orib. *Col. med.* 1, 12, 2; *ibid.* 3, 14, 7; *ibid.* 4, 1, 1, etc.; *id. EM* 76, 15, 3; *id. Eunap.* 1, 30, 6; *ibid.* 1, 39, 1; *Syn.* 4, 13, 6; *ibid.* 4, 22, 3.

³ Cf. în aceeași perioadă Thphyl. *Hist.* 2, 7, 2.

⁴ În aceeași perioadă cf. și Const. *De sent.* 312, 7

⁵ Cf. Sch. in Ar. *Nub.* 507a.

⁶ Cf. Sch. in Ar. *Pl.* 1121, 1.

⁷ Cf. Od. 9, 238; Hdt. 4, 2; Theoc. 4, 3 sau cu sens figurat la Ar. *Eq.* 326.

Este cu siguranță unul dintre cele mai vechi tipuri de μᾶζα. Hesiod este cel care-i atestă numele într-un context câmpenesc, de unde reiese că era vorba de un produs culinar prin excelență pastoral: (Hes. *Op.* 590)

μᾶζά τ' ἀμολγαίη γάλα τ' αἰγῶν σβεννυμενάων

Traducerea corectă a sintagmei μᾶζα ἀμολγαίη este „prăjitură făcută cu lapte”¹, aşa cum precizează și scoliile la acest vers (*Sch. in Hes. A.* 590, 1) μάζα τ' ἀμολγαίη ἄρτος μετὰ γάλακτος ἐντεθρυμμένος ἢ τυρός sau într-o notă a lui Tzetzes (*Sch. in Hes. B.* 588) ἄρτος γενναῖος ἀμολγεῖ καὶ ποιμένι ἀρμόδιος, ἢ γάλακτι πεφυρμένος.

Anticii înțelegeau însă diferit numele prăjiturii. O dovedește comentariul lui Athenaios, care citează versul lui Hesiod: (Ath. 115a) καὶ Ἡσίοδος δὲ μᾶζάν τιν' ἀμολγαίαν καλεῖ· (urmează versul din Hesiod) τὴν ποιμενικήν λέγων καὶ ἀκμαίαν ἀμολγὸς γὰρ τὸ ἀκμαίότατον. Aceasta, precizând că este o prăjitură păstorească, îi înțelege numele ca însemnând „cea bine umflată”² (ἀκμαία), bazându-se probabil pe exgeza unor pasaje homerice unde expresia νυκτὸς ἀμολγῷ³ era înțeleasă în antichitate drept „în inima nopții”⁴, adică „în plină noapte”⁵. Această interpretare se explică prin faptul că ἀμολγός „mulsul”, numele de acțiune de la verbul ἀμέλγω, trimitea implicit la ugerele umflate de lapte, de unde noțiunea de plenitudine⁶, regăsită în interpretarea numelui prăjiturii⁷.

Tot unei interpretări eronate i se datorează și nota lui Photios: (*Phot. Lex. s.u.* ἀμοργίς [...] καὶ μᾶζα παρ' Ἡσιόδῳ. Lexicograful, probabil neînțelegând termenul de la Hesiod, îl transcrie ἀμοργίς, care înseamnă de fapt „făcut din in sau din purpură”, printr-o apropiere poate falsă de numele plăcintei ἀμόρα⁸.

3. ἡ ἀμφελαΐς „Uleioasa”

Ἀμφελαΐς denumește o prăjitură de tip μᾶζα despre care nu știm aproape nimic. Etimologic, pare a fi un compus din prepoziția ἀμφί „de jur împrejur” și substantivul ἐλαΐς „măslin”⁹. Probabil și ἀμφελαΐς este de genul feminin, ca și ἐλαΐς. Singurul care atestă numele acestei prăjituri este Hesychios, care-l glosează drept „prăjitură plină de ulei”: (Hsch. *s.u.* ἀμφελαΐς) μᾶζα ἐλαιόν πλήρης. Prepoziția ἀμφί exprimă cuprinderea cu ulei din toate părțile a prăjiturii. Lexiconul reia cu siguranță cuvântul, inspirându-se dintr-un text astăzi pierdut.

4. ἀναγεστρίς „?”

Potrivit unei glose a lui Hesychios, ἀναγεστρίς, denumea la Tarent un tip de prăjitură μᾶζα: (Hsch. *s.u.* ἀναγεστρίς) μάζας. Tarantinioi. Glosa este însă nesigură și neconfirmată de vreo altă sursă. Nu este clar de ce o formă aparent de singular (ἀναγεστρίς)

¹ Cf. M. L. West, *Hesiod. Works & Days*, Oxford: Clarendon Press, 1978, p. 307; E. Livrea, *Note critiche ed esegetiche sul testo degli Erga di Esiodo*, în „La Parola del Passato”, XXI, 1966, pp. 469-72; T. A. Sinclair, *On Certain Words in Hesiod*, în *The Classical Review*, Vol. 39, Nr. 5/6, 1925, pp. 98-101.

² Paul Mazon în ediția sa *Hésiode, Les Travaux et les Jours*, Paris, Les Belles Lettres, 2002 optează pentru această interpretare atunci când traduce în versul hesiodic „une galette bien gonflée”, p. 107.

³ Cf. Il. 11, 173; id. 15, 324; id. 22, 28 și 317.

⁴ Cf. Hsch. *s.u.* ἀμολῷ· τῷ μεσονυκτιῷ, ὅτοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ἐν ἦ ἀμέλγουσιν.

⁵ Una din scoliile la textul lui Hesiod face clar această legătură: (*Sch. in Hes. B.* 586, 13) MAZA δὲ ΑΜΟΛΓΑΙΗ, ἦτοι ἡ πυκνή, ὡς καὶ νυκτὸς ἀμολγὸν εἶπεν “Ομηρος τὸ ἐκεῖ πυκνὸν διὰ τὸ σκότος· ἢ τὴν μεμιγμένην ἐν τῷ ἀμολγεῖ· καλοῦστ δὲ οὕτω τὸ ἀγγεῖον εἰς ὃ τὸ γάλα ἀμέλγουσι.

⁶ Adjectivul ἀμολγαῖος este folosit pentru a desemna sănul umflat cu lapte al unei oi în AP 7, 657 (Leon. sec. III a.). Pentru întreaga discuție u. P. Chantraine în *DELG*, *s.u.* ἀμέλγω.

⁷ Cf. Eust. Il. 3, 178, 1 și 3, 736, 26, *Sch. in Ar. Eq.* 963.

⁸ V. ἀμόρα II, C, 4.

⁹ Cuvântul nu este atestat decât la ac. pl. cu formă attică ἐλῆδες la Ar. Ach. 998, cf. IG 836^{ab}29.

este echivalată cu un plural ($\muάζας$). Singura apropiere etimologică s-ar putea face tot cu un termen atestat la Hesychios, ἀναγέτρια, glosat: (Hsch. s.u. ἀναγέτρια) ἡ ταῖς τικτούσαις ὑπερετοῦσα γυνὴ παρὰ Ταραντίνοις οὕτω λεγομένη, ἦν Ἀττικὸι μᾶλαν καλοῦσιν. Potrivit explicației, ἀναγέτρια ar denumi, tot la Tarent, „moașa”. Forma ἀναγέτρια trebuie să fie rezultatul unei disimilări din *ἀναγρετρία¹, un derivat cu o temă ἄγρα de la substantivul ἄγρα, care denumește acțiunea de „a apuca, a prinde”, în special în limbajul vânătoresc. Am putea considera și că numele prăjiturii conține o disimilare din *ἀναγρεστρίς, fără însă să se poată stabili vreo legătură de sens cu ἄγρα. Singurul punct comun între ἀναγεστρίς și ἀναγέτρια pare a fi că ambele cuvinte erau specifice cetății Tarent. Numele prăjiturii ar putea fi astfel unul local, un regionalism în Magna Graecia.

5. ἡ ἀνεμώνη „Anemona”

’Ανεμώνη desemnează în greacă planta erbacee cu flori mari de diferite culori „anemonă” (*Anemone coronaria*), simțită în antichitate, probabil prin etimologie populară, ca un derivat de la ἀνεμός „vânt”, pentru că anemona era desfrunzită de vânt².

Același cuvânt denumește, însă, în lexiconul lui Pollux și un tip de prăjitură μάζα³: (Poll. 6, 77) αἱς δ' ἀνθρωποι χρῶνται μάζαις, τούτων τὰ ὄνόματα ... ἀνεμώνη. Cum s-a ajuns de la numele florii la cel al prăjiturii rămâne o enigmă. Ar putea avea o legătură cu etimologia mai sus discutată a numelui florii. Așa cum o expresie ca ἀνεμῶναι λόγων⁴ „anemone de cuvinte” sau „flori de limbaj” implica o aluzie la noțiunea de „gol”⁵, tot astfel numele prăjiturii ἀνεμώνη putea indica un aluat umflat și gol pe dinăuntru, un fel de gogoașă. Nu este exclusă desigur nici o posibilă legătură cu forma prăjiturii sau cu un ornament de pe ea. Lexiconul lui Hesychios și cel al lui Photios înregistrează acest sens al lui ἀνεμώνη fără să ofere nici o explicație în plus: (Hsch. s.u. ἀνεμώνη) μάζης εἶδος și (Phot. Lex. s.u. ἀνεμῶναι) μάζης τι γένος.

6. τὰ ἀνθέμα „Florile”

”Ανθέμα este pluralul de la ἀνθέμον „floare”, formă paralelă cu mult mai cunoscutul ἀνθος și folosită adesea pentru a desemna fie ornamentele unei bijuterii sau ale unui vas⁶, fie diverse plante⁷, fiind atestată mai ales în vocabularul tehnic. Pluralul putea denumi, de asemenea, un tip de prăjitură μάζα, aşa cum atestă gramaticul Pollux și lexiconul lui Hesychios. Pentru cel dintâi este doar un nume într-un sir de alte μάζαι: (Poll. 6, 77) αἱς δ' ἀνθρωποι χρῶνται μάζαις, τούτων τὰ ὄνόματα ἀνθέμα. La Hesychios există însă o glosă cu o precizare interesantă: (Hsch. s.u. ἀνθέμα) ἀνάθεμα. καὶ μάζα τις. Echivalarea numelui prăjiturii cu cel al „ofrandei” (ἀνάθεμα) se datorează probabil etimologiei populare: pe de o parte asemănării fonetice între cele două cuvinte, ἀνθέμα / ἀνάθεμα, pe de altă parte este posibil ca aceasta să fie o indicație asupra caracterului ritual pe care îl avea această prăjitură, oferită probabil ca „ofrandă” unei divinități. Este de asemenea de remarcat că numai forma de plural este atestată cu sensul de prăjitură. Numele ei ar putea indica o anumită formă a acesteia sau poate mai degrabă diverse ornamente specifice pe care le avea în comparație cu alte prăjituri.

¹ Cf. P. Chantraine în *DELG* s.u. ἄγρα.

² Cf. P. Chantraine în *DELG*, s.u. ἀνεμώνη și R. Strömberg, *Griechische Pflanzennamen*, Goteborg, 1940, p. 77.

³ Dicționarele moderne nu înregistrează acest sens în lema lui ἀνεμώνη.

⁴ Luc. Lex. 23.

⁵ Cf. adjecтивul ἀνεμώλιος „de vânt, ușor sau gol precum vântul”.

⁶ Cf. *IG* I² 286, 160; Pi. O. 2, 72.

⁷ Cf. Thphr. *HP* 7, 8, 3.

7. τὸ ἀπόκυνον „Moartea câinilor”

’Απόκυνον este un tip de prăjitură μᾶζα. Ea nu era însă destinată consumului omenesc, ci era o otravă împotriva câinilor. Numele prăjiturii este omonim cu cel al planței ἀπόκυνον (*Marsdenia erecta*), care avea proprietatea de a ucide câinii, conform mărturiei medicilor din antichitate¹. Cuvântul este, de altfel, un compus din prepoziția ἀπό „de la”, exprimând îndepărțarea, și substantivul κύων „câine, cătea”.

Singura atestare pentru acest nume de μᾶζα apare în lexiconul lui Hesychios, care îi înregistrează și sensul de plantă: (Hsch. s.u. ἀπόκυνον) μάζα μεμαγμένη φαρμάκῳ, πρὸς ἀναίρεσιν κυνῶν. ἦ εἶδος βοτάνης. Este vorba, aşadar, de un tip de prăjitură μᾶζα obișnuită, amestecată cu un medicament, în compoziția căreia intra fără îndoială această plantă. Este de remarcat că lexicograful consideră numele planței ca unul secundar, derivat din cel de prăjitură. Cu siguranță, însă, evoluția semantică este inversă.

8. αἱ Ἀχίλλειαι / τὸ Ἀχίλλειον / ἡ Ἀχιλλεία „Ahile”

Toate cele trei forme denumesc un tip de prăjitură μᾶζα preparată din faină de orz (ἄλφιτον). Forma Ἀχίλλειαι (sc. μᾶζαι) este o substantivizare la nominativ plural feminin a adjecțivului Ἀχίλλειος, a, ov „al lui Ahile”, un derivat de la numele eroului homeric Ἀχιλλεύς. Formele Ἀχίλλειον, respectiv Ἀχιλλεία, sunt substantivizări ale același adjecțiv la neutru, respectiv feminin singular. Pentru a înțelege legătura dintre numelui lui Ahile și această prăjitură trebuie plecat de la sintagma Ἀχίλλειαι κριθαί „orz al lui Ahile”, adică „orz ales, de calitate”, precum cel cu care își hrănea Ahile caii², acesta fiind ingredientul prăjiturii cu același nume.

Cele mai vechi atestări datează din secolul al V-lea a. și înregistrează forma de plural a prăjiturii, αἱ Ἀχίλλειαι. Într-un fragment din comedia *Perseii* a lui Pherecrates este descrisă o scenă de banchet cu accente fanteziste, unde râuri de sos negru (probabil din cauza piperului) apar scurgându-se peste prăjiturile Ahile: (Pherecr. fr. 1, 3-5 Meineke ap. Ath. 269d)

αὐτόμαστοι γὰρ διὰ τῶν τριόδων ποταμοὶ λιπαροῖς ἐπιπάστοις
ζωμοῦ μέλανος καὶ Ἀχιλλείοις μάζαις κοχυδοῦντες ἐπιβλύξ
ἀπὸ τῶν πηγῶν τῶν τοῦ Πλούτου ῥεύσονται, σφῶν ἀρύτεσθαι.

Este de remarcat că adjecțivul Ἀχιλλείοις este încă însoțit de substantivul μάζαις, situație ce va dispărea în atestările ulterioare. La Aristofan adjecțivul apare singur pentru a denumi produsul culinar. În *Cavalerii*, un vânzător de cârneați, declamând în fața poporului din Argos, este indignat că, în timp ce Themistocles este exilat, Paphlagonianul (*id est Cleon*) „își șterge mâinile de prăjituri «Ahile»”, altfel spus se înfruntă din cele mai alese bunătăți: (Ar. Eq. 819)

κάκεῖνος μὲν φεύγει τὴν γῆν, σὺ δὲ Ἀχιλλείων ἀπομάττει.

Numele prăjiturii dispare din texte după comedia nouă, iar cei ce-l vor cita apoi o vor face sub o formă diferită. Astfel, în secolul I a. gramaticul Trypho amintește numele prăjiturii sub forma τὸ Ἀχίλλειον într-o enumerare de μᾶζαι, toate considerate ateniene: (Trypho fr. 19, 3 ap. Ath. 114e-f) καὶ ΜΑΖΑΣ δέ ἔστιν εὐρεῖν ἀναγεγραμμένας παρά τε τῷ Τρύφωνι καὶ παρ' ἄλλοις πλείοσιν. παρ' Ἀθηναίοις μὲν φύστην τὴν μὴ ἄγαν

¹ Cf. Dsc. 4, 80, 1; Gal. *De med. temp.* 11, 835; Orib. *Col. med.* 15, 1; Paul. Aeg. 7, 3, 1. Cf. de asemenea R. Strömborg, *Griechische Pflanzennamen*, Goeteborg, 1940, p. 65.

² Cf. Ath. 114f Ἀχίλλειαι κριθαί; Hp. *Morb.* 3, 17 κριθαὶ Ἀχιλληίδες; Thphr. *HP* 8, 10, 2 κριθὴ Ἀχιλληίς. Suid. și Phot. *Lex. s.u.* Ἀχίλλειοι κριθαί sau numai Ἀχίλλειοι.

τε τριμένην, ἔτι δὲ καρδαμάλην καὶ βήρηκα καὶ τολύπας καὶ Ἀχίλλειον. Tot el adaugă că era preparată „probabil” din orz „Ahile”: (*ibid.*) și ținând cont că „probabil” este înregistrată de către Eustathius în comentariul său la *Odyssenia* într-un sir de măzai, alături de carde și porumb.¹ Niciodată nu era sigur dacă între numele orzului și cel al prăjiturii există o legătură: (Eust. *Od.* 1, 54, 33) și totuși este singurul care atestă o formă diferită a numelui acestei prăjituri. El face diferență (Phot. *Lex. s.u. Ἀχιλλεία*) între forma de singular feminin Ἀχιλλεία, care ar avea sensul de prăjitură (și măza), și neutrul plural ἀχιλλεία, care ar însemna făina de orz folosită pentru prepararea acestui produs: deoarece și ambele sunt posibile.

Photios este singurul care atestă o formă diferită a numelui acestei prăjituri. El face diferență (Phot. *Lex. s.u. Ἀχιλλεία*) între forma de singular feminin Ἀχιλλεία, care ar avea sensul de prăjitură (și măza), și neutrul plural ἀχιλλεία, care ar însemna făina de orz folosită pentru prepararea acestui produs: deoarece și ambele sunt posibile.

9. δ βάραξ / βήραξ / βήρηξ / πάραξ „?”

Βάραξ, cu forma ionică βήραξ și cea attică βήρηξ³, iar într-o sursă epigrafică πάραξ⁴, este numele unei prăjituri μᾶζα probabil de forma unui cornet, aşa cum rezultă dintr-o glosă a lui Hesychios, care spune că avea „coarne”⁵: (Hsch. *s.u. βήρηκες*) μᾶζαι ὄρθαι, οἱ δὲ ἀπλῶς μᾶζας· ἄλλοι μᾶζας ἀνωθεν κέρατα ἔχουσας. Variatiile de formă ale numelui prăjiturii sunt caracteristice termenilor populari și indică poate o sursă străină. S-a emis ipoteza⁶ unei origini ilire, evocându-se lat. *fermentum* „drojdie”. Ar putea avea legătură și cu βάρηκες, formă glosată de *Etymologicum Magnum* (EM 188, 37) τὰ οὐλα τῶν ὀδόντων, σιάγονες, τολύπη, „gingiile dinților”, „fâlcii”, dar apropierea cea mai veridică este cu τολύπη, alt tip de μᾶζα în formă de „ghem de lână”⁷, cuvânt cu care βάραξ era considerat aproape sinonim, aşa cum rezultă din exemplele ce urmează.

Cea mai veche sursă pentru numele acestei prăjituri pare să fie poetul comic Epilycos din secolele V-IV a. Cesta, citat de către Athenaios, vorbește în piesa *Băiețandru* (Κωραλίσκος) despre mai multe prăjituri βαράκες (accentul diferă), pâini și un sos dulce: (Epil. fr. 3 ap. Ath. 140a’ Επίλυκός τε ἐν Κωραλίσκῳ λέγων οὕτως·)

ποττάν κοπίδ’ οἰώσωμαι
ἐν Ἀμύκλαισιν παρ’ Ἀπέλλω,
βαράκες πολλαὶ κάρτοι
καὶ δωμός τοι μάλα ἀδύς”

În continuarea fragmentului Athenaios ține să precizeze că aceste prăjituri erau oferite străinilor în Lacedemonia la banchete, nefiind totuși cu τολύπη, aşa cum spune Lycophron, sau cu aluatul frământat din timp (τὰ προφυράματα), aşa cum susține Eratosthenes: (Ath. *ibid.*) διαρρήδην λέγων μᾶζας ἐν ταῖς κοπīσι παρατίθεσθαι – τοῦτο γάρ αἱ βάρακες δηλούσιν, οὐχὶ τολύπας, ὡς φησι Λυκόφρων, ἢ τὰ προφυράματα τῶν μαζῶν, ὡς Ἐρατοσθένης –, și că și αρtois δе și չomuon tina kathodismenon periittaw. Aceste precizări indică confuzia care există printre autorii antici cu privire la sensul numelui acestei

¹ V. καρδαμάλη II, B, 16.

² V. τολύπη II, B, 29.

³ Cf. Ar. în *Gloss. Oxy.* 1801, 59 (pl.); AB 226.

⁴ Πάραξ, cf. *Test. Epict.* 6, 11 (Schwyzer 227, 191).

⁵ Cf. βοῦς II, A, c, 3.

⁶ Cf. Groselj, *Ziva Ant.* 3, 1953, p. 197.

⁷ V. τολύπη II, B, 29.

prăjituri. Cele două sensuri respinse de către Athenaios apar însă chiar combinate între ele, în lexiconul lui Hesychios, care le-a preluat probabil direct de la autorii incriminați: (Hsch. s.u. βάρακες) τὰ προφυράματα τῆς μάζης· Ἀττικὸν δὲ βήρηκας· δηλοῖ δὲ καὶ τὴν τολύπην sau, definind prăjitura τολύπης: (*id.*) τὰ προφυράματα τῶν μαζῶν, ἀ καὶ βήρηκας καλοῦσιν. καὶ ἀγαθίδιον στήμονος, ἥ βοδάνης. De observat că același dicționar atestă trei forme diferite pentru numele aceleiași prăjituri, singura precizare fiind făcută în cazul formei βήρηκας, atribuită dialectului attic. Tot Hesychios va mai glosa cuvântul βήραξ cu definiția simplă μάζα μεγάλη „prăjitură mare”, inconsecvență care vorbește de la sine despre alcătuirea lexiconului antic.

În sec. I a. gramaticul Trypho amintește numele prăjiturii, numind-o și el μάζα într-o enumerare de prăjituri în care imediat după βήρηξ urmează numele prăjiturii τολύπη, aceeași cu care o identifică Lycophron: (*Trypho fr. 19, 3 ap. Ath. 114f*) καὶ βήρηκα καὶ τολύπας. Mult mai târziu Eustathius, în comentariul său la *Odyssenia*, definește βήρηκες ca fiind atât „aluatul prăjiturilor”, cât și „ghemotoacele de lână” (τολύπαι) combinând astfel definițiile întâlnite la alții autori, fără însă să precizeze și sensul culinar al lui τολύπη: (Eust. *Od. 1, 54, 25*) βήρηκες, φυράματα μαζῶν, καὶ αἱ τολύπαι τῶν ἐρίων. El, de fapt, doar transcrie o definiție dată de gramaticul Aelius Dionysius în secolul al II p. în lucrarea sa Ἀττικὰ ὄνόματα (Ael. Dion. s.u. βήρηκες).

10. ἡ βωλία / βωλίς „Bulgărașul”

Atât βωλία¹, cât și βωλίς, sunt numele unui tip de prăjitură μᾶζα sacrificială. Ambele forme sunt citate succesiv de către Hesychios și definite identic, ceea ce ne face să credem că este vorba de variante ale aceluiași cuvânt. Din punct de vedere etimologic este foarte posibil să fie derivate de la forma βωλίον², diminutiv al lui βωλός „bulgăre de pământ”³, înregistrat mai târziu și cu sensul de „bulă” sau „lingou”⁴. În latină cuvântul a fost împrumutat cu forma *bōlus*, denumind un tip de piatră prețioasă⁵. Sensul de prăjitură s-a dezvoltat probabil plecând de la forma acesteia, asemănătoare unui bulgăre.

Cea mai veche atestare a numelui prăjiturii datează, în mod indirect, din secolul al V-lea a. Lexiconul lui Photios, precizând sensul de prăjitură al lui βωλίς, adaugă că este un cuvânt folosit de către Aristofan: (Phot. *Lex. s.u. βωλίς*) ἡ μᾶζα. οὕτως Ἀριστοφάνης. În piesele și fragmentele păstrate de la comediograf nu este însă înregistrat acest cuvânt, ceea ce înseamnă că Photios, fie preia nota de la un alt lexicograf, care avusese acces și la alte piese aristofanești, astăzi pierdute, fie el însuși în secolul al IX-lea p. citea un Aristofan diferit de cel ajuns la noi. Unul dintre lexicografi de la care s-ar fi putut inspira Photios era Hesychios, singurul care mai atestă numele prăjiturii cu ambele variante: (Hsch. s.u. βωλία, βωλίς) μάζης εἶδος τι ἐν ταῖς θυσίαις. De la acesta știm, aşadar, că era un tip de prăjitură folosită în sacrificii. Nu este însă menționat numele lui Aristofan ca sursă, ceea ce nu exclude veridicitatea informației lui Photios.

11. δενδαλίς / δανδαλίς „?”

Δενδαλίς, cu varianta δανδαλίς, desemnează un tip de μᾶζα preparată din făină de orz. Numele ei a fost pus în legătură⁶ cu σεμίδαλις „floarea făinii de grâu”, dar a din δενδαλίς este scurt, aşa cum rezultă din exemplul din Nicophon (*u. infra*), iar compoziția

¹ Cuvântul nu este înregistrat în LSJ.

² Cf. Ar. *V. 203*; Arist. *Mir. 833^b14* și *Fr. 6, 37, 257*.

³ Cf. *Od. 18, 374*; S. *Ai. 1286*; X. *Cyr. 8, 3, 27*; *POxy. 708, 8* (sec. II p.).

⁴ Cf. Arist. *Mir. 833^b11*; *Str. 3, 2, 8*.

⁵ Cf. Plin. *Nat. 37, 150*.

⁶ Cf. P. Chantraine în *DELG s.u.*

prăjiturii indică un alt tip de făină. Ar putea fi, în același timp, o formă cu reduplicare δεν-δαλίσ, fără însă ca aceasta să ofere o etimologie plauzibilă.

Cel dintâi care atestă numele acestei prăjituri este poetul comic Nicophon în secolul V a. În piesa *Cei ce-și câștigă hrana de pe urma muncii propriilor mâini* (Χειρογάστορες) el acumulează în trei versuri, conservate de către Athenaios pentru a exemplifica numele prăjiturii ἐπίχυτος¹, nu mai puțin de douăsprezece nume de produse de patiserie, printre care și δενδαλίσ: (Nicopho² fr. 15, 1-3 Kock ap. Ath. 645c) Ἐπιχύτων Νικοφῶν ἐν Χειρογάστοροιν·

ἐγὼ μὲν ἄρτους, μᾶζαν, ἀθάρην, ἄλφιτα,
κόλλικας, ὀβελίαν, μελιτοῦτταν, ἐπιχύτους,
πτισάνην, πλακοῦντας, δενδαλίδας, ταγηνίας.

Amintit și de către Eratosthenes în secolul al III-lea a. (Eratosth. 10 ḥ χερνῆτις ἔριθος ἐφ' ὑψηλοῦ πυλεῶνος δενδαλίδας τεύχουσα καλοὺς ἦειδεν ἰούλους), numele prăjiturii va fi explicitat de lexicografi. Astfel, pentru Pollux în secolul II p., care atestă forma (Poll. 6, 77 aī δὲ δανδαλίδες πεφρυγμένων κριθῶν) δανδαλίσ, aceasta este un tip de μᾶζα din orz prăjit. Mai târziu, în secolul al V-lea p., Hesychios, urmat de către Photios (Phot. s.u.), oferă sensuri diferite aceluiasi cuvânt; potrivit gloselor sale ar putea însemna fie numele unei flori, fie orz alb fript, fie orzul înainte de a fi fript, fie prăjiturile făcute din orz: (Hsch. s.u. δενδαλίδας) οἱ μὲν ἀνθος τι, ἄλλοι τὰς λευκὰς κάχρυς, οἱ δὲ τὰς ἐπτισμένας κριθὰς πρὸ τοῦ φρυγήναι, οἱ δὲ τὰς ἐκ κριθῶν μάζας γενομένας. Hesychios va glosa și forma δανδαλίδες, cu sensuri asemănătoare: orz prăjit sau orz sau grâu măcinat: (*id. s.u.*) δανδαλίδες· κάχρυες. κριθαί. ḥ σῖτος πεφρυγμένος.

12. τὸ ἐπίδαιτρον „Porția”

’Επίδαιτρον este un produs de patiserie de tip μᾶζα, de mici dimensiuni, în formă de placintică, servit la masa principală. Numele lui este fie un compus din prepoziția ἐπί și substantivul δαιτρόν „porție (dintr-un sacrificiu)”³, fie un derivat al verbului ἐπιδαιτρίωμαι „a împărți, a distribui” < δαιομαι, δαινυμι „a da un banchet”, dar în poezie și cu sensul de „a devora”, verb din același radical cu scr. *dayate* „a împărți, a distrugе”.

Singura atestare a cuvântului apare la gramaticul Philemon din Athena într-un fragment din lucrarea *Nume attice* (ΑΤΤΙΚΑ ὀνόματα⁴), conservat de către Athenaios: (Philem. ap. Ath. 646c)

ΕΠΙΔΑΙΤΡΟΝ πλακουντῶδες μαζίον ἐπὶ τῷ δείπνῳ ἐσθιόμενον, ὡς φησι Φιλήμων ἐν τῷ περὶ ΑΤΤΙΚΩΝ Ονομάτων.

Hesychios glosează termenul simplu: (Hsch. s.u.) ἐπίδαιτρον· ὕψον⁵, ceea ce înseamnă că facea parte din alimentele gătite la foc.

13. δ ἐφίερος / τὸ ἐφίερον „Prăjitura sacră”

¹ V. ἐπίχυτος II, C, 25.

² Codicele A are de fapt numele comicului Nicocaros (cf. PCG, vol. VII p. 39), căruia Suda (V 407), plecând de la textul lui Athenaios, îi atribuie o comedie ononimă. Eroarea lui Athenaios a fost corectată de către Meineke (FCG 1827, p. 60), pe baza informațiilor date de EM (367, 32), care citează o parte din fragment.

³ Hapax în Il. 4, 262.

⁴ Lucrarea este citată de către Athenaios și cu numele ΑΤΤΙΚΑΛ λέξεις, ΑΤΤΙΚΑΛ φωναί sau περὶ ΑΤΤΙΚΩΝ ὀνομάτων, cf. Ath. 468e, 469a, 473b, 483a, 646c, 652f.

⁵ Cf. Ath. 277a: πᾶν τὸ πυρὶ κατασκευαζόμενον εἰς ἐδωδήν.

’Εφίερος, cu forma de neutru ἐφίερον, este un tip de prăjitură μᾶζα sacrificială. Numele ei este un compus din prepoziția ἐπί și adjecțivul substantivizat ἵερός „sacru”.

Cea mai veche atestare a formei de masculin datează din secolele III-II a. într-o inscripție din Ialyssos-Rhodos. Aici numele prăjiturii este asociat cu zeița Artemis într-un ceremonial sacrал: (*ILindos* 2, 680) Ποντωρέων / Ἀρταμιτίου / ἱκάδι, Ἄρτέμει / ἐς Φαγὰς αῖγα / καὶ τα ἐφίερος / θύει ἵερεια. Singurul care mai atestă forma de masculin este lexicograful Pollux în secolul al II-lea p., care îi explică și sensul: (Poll. 6, 76) αῖς δ' ἀνθρωποι χρώνται μάζαις, τούτων τὰ ὄνόματα ... ἐφίερος.

Forma de neutru τὸ ἐφίερον este atestată exclusiv în inscripții, atât la singular (*IC* 1, 16, 6), cât și la plural (*IG* 2², 1366, 24), contexte unde este confirmat rolul său sacrificial. O formă apropiată celei de neutru plural este atestată de lexiconul lui Hesychios, care o glosează ca „cele aduse ca sacrificiu în timpul ceremonialelor sfinte”: (Hsch. s.u. ἐφιέρεια) τὰ ἐπὶ τοῖς ἵερείοις ἀποθύμενα. Ar putea fi de asemenea adusă în discuție o formă ἐπίαρον atestată într-o inscripție din Elis din secolul VI a. (*SIG* 9) cu sensul de „amendă sacrală”, care a fost echivalată (*LSJ* s.u.) cu ἐφίερον, numele prăjiturii. Ar putea fi un sens mai vechi sau doar o coincidență de nume.

14. ἡ θριδακίνη / ἡ θριδακίσκη „Lăptuca”

Θριδακίνη (*sc. μᾶζα*), cu varianta laconiană θριδακίσκη¹, este o prăjitură preparată cu lăptucă, plantă erbacee legumicola ale cărei frunze (dispuse în formă de rozetă, alcătuind la unele varietăți o căpătână) sunt comestibile. Numele ei este o substantivizare la forma de feminin a adjecțivului θριδάκινος, η, ον „asemănător cu o lăptucă”, un derivat de la θρῖδαξ „lăptucă sălbatică”, un termen poate împrumutat din substrat. Substantivul θριδακίνη denumește atât „prăjitura cu lăptucă”, cât și planta „lăptucă” sau „lăptuca sălbatică”². Athenaios spune că cei din Attica numesc θριδακίνη, ceea ce în mod normal este numit θρῖδαξ: (Ath. 68f ΘΡΙΔΑΞ. Ταύτην ἈΤΤΙΚΟΙ „θριδακίνην” καλοῦσιν), explicație reluată și de către lexiconul lui Hesychios: (Hsch. s.u. θριδακίναι) εἶδος μάζης παρὰ ἈΤΤΙΚΟΣ. καὶ αἱ παρ’ ἡμῖν θριδακεῖς.

Cea dintâi atestare a numelui prăjiturii pare să fie în varianta sa laconiană θριδακίσκη în sec. VII a. la liricul Alcman, citat de istoricul Sosibios din Sparta (sec. III a.), la rândul său reluat de către Athenaios: (Alcm. 20 *ap.* Sosib. *ap.* Ath. 114f) αἱ δὲ παρ’ Ἀλκμάνι θριδακίσκαι λεγόμεναι αἱ αὐταὶ εἰσὶ ταῖς ἈΤΤΙΚΑῖς θριδακίναις. λέγει δὲ οὕτως ὁ Ἀλκμάν· „θριδακίσκας τε καὶ κριβανωτός”³.

De asemenea, Athenaios povestește că Aristoxenos, filosof din Cyrene, supranumit κωλήν „jambon” pentru rafinamentul său culinar, mersese până acolo încât seara își uda cu vin amestecat cu miere lăptucile (θριδακίνας) din grădină, iar dimineață spunea că i-au crescut plăcintă proaspete: (Ath. 7c) καὶ τὰς ἐν τῷ κήπῳ γινομένας θριδακίνας οἰνομέλιτι ἐπότιζεν ἐσπέρας καὶ ὑπὸ τὴν ἔω λαμβάνων χλωροὺς ἔχειν ἔλεγε πλακοῦντας ὑπὸ τῆς γῆς ἀναπεμπομένους αὐτῷ. Tot Athenaios include acest preparat în categoria mai mare de μᾶζα, tip de prăjitură obținută din orz pisat și părlit pentru a-i se îndepărta pleava, transformat apoi în făină (ἄλφιτον). La ea se adăuga un lichid la alegere, apă, ulei, miere, lapte și, după gust, unele condimente: (Ath. 114e) καὶ ΜΑΖΑΣ δὲ ἔστιν εὑρεῖν ἀναγεγραμμένας παρά τε τῷ Τρύφωνι καὶ παρ’ ἄλλοις πλείοσιν.

În secolul I a. gramaticul Trypho, inspirându-se poate din comedia *Dalis* a poetului din secolul al V-lea a. Apollophanes, citează numele de θριδακίνη alături de alte prăjituri: (Trypho *fr.* 118 *ap.* Ath. 114f) θριδακίνας τε καὶ οἰνοῦτταν καὶ μελιτοῦτταν καὶ

¹ La Alcm. 20 *ap.* Ath. 114f.

² Cf. Hp. *Mul.* 2, 136; Amphis 20, 1 Kock; Eub. 141, Kock; Thphr. *HP* 1, 12, 2.

³ V. s.u. κριβάνη II, C, 39.

κρίνον [...] καλούμενον καὶ σχῆμά τι χορικῆς ὄρχήσεως παρ' Ἀπολλοφάνει ἐν Δαλέδι.

Numele prăjiturii mai este atestat în lucrarea *Lexiphanes* a lui Lucian, unde este amintită frământarea aluatului unor asemenea prăjiturii: (*Luc. Lex. 4*) ἀλλ' εἰσιών ταῦτά τε καὶ τὰ ἄλλα ἡδύνειν καὶ τὴν κάρδοπον συῆν, ὡς θριδακίνας μάττοιτε ὑμῖν. Gramaticul Helladius din Alexandria din secolul al V-lea p., citat de către Photios, spune că distincția dintre numele prăjiturii (θριδακίνη) și cel al planșei (θρῖδαξ) era făcută de „cei vechi”, în timp ce medicii din vremea sa înțeleg prin θρῖδαξ „lăptuca cultivată”, iar prin θριδακίνη pe cea „sălbatică”: (*Hellad. ap. Phot. Bibl. 279, 532*) ὅτι μάζης μὲν εἶδος οἱ παλαιοὶ θριδακίνη καλοῦσι, τὴν δὲ βοτάνην θρίδακα. Oἱ δὲ ἰατροὶ θρίδακα μὲν τὸ ἥμερον λάχανον, θριδακίνην δὲ τὸ ἄγριον καλοῦσιν.

15. τὰ κάμματα „Prăjiturile înfulecate”

Kámmata sunt un tip de dulciuri, probabil de origine lacedemoniană. Numele lor este o formă de plural (< *κάμμα) derivată de la verbul κάπτω „a înfuleca”, ce corespunde, din punct de vedere etimologic, lat. *capiō* „a apuca”¹.

Singurul care atestă numele acestor prăjiturii este istoricul din secolul I a. Nicocles în două fragmente păstrate de către Athenaios. În cel mai concludent dintre acestea, istoricul, de origine lacedemoniană – de unde bănuim că și numele prăjiturii este o particularitate locală –, afirmă că aceste kámmata se preparau din făină de orz (ἄλφιτον) asezată cu ulei; compoziția, o dată obținută, era coaptă în frunze de dafin, care primeau în acest caz particular denumirea de καμματίδες, tocmai de la numele prăjiturilor. Aceeași folosire a frunzelor de dafin apare în cazul prăjiturii romane *mustaceus*². Kámmata erau „înfulecate” după masa principală – de unde își primeau și numele (vb. κάπτειν). Nicocles folosește apoi formula explicativă τὰ ψαιστὰ κάμματα. Apelativul ψαιστά este forma de plural a prăjiturii ψαιστόν, care-și primea numele de la consistența sa fărâmicioasă³, fiind un tip de prăjitură μᾶζα folosită în sacrificii, cu o compoziție foarte asemănătoare cu cea descrisă de Nicocles în cazul κάμματα: (Nicocl. fr. 2a *ap. Ath. 140d*)⁴: ἀλφίτα γάρ ἔστιν ἐλαίω δεδευμένα, ἃ φησι Νικοκλῆς ὁ Λάκων κάπτειν αὐτὸν μετὰ τὸ δεῖπνον ἐν φύλλοις δάφνης, παρὸ καὶ καμματίδας μὲν προσαγορεύεσθαι τὰ φύλλα, αὐτὰ δὲ τὰ ψαιστὰ κάμματα. Pe baza acestei mărturii credem că prăjiturile κάμμata reprezintă o variantă lacedemoniană pentru cele numite în restul spațiului grecesc ψαιστά. De aici putem trage concluzia că și κάμμata sunt un tip de μᾶζα, fără să řimă însă dacă aveau și un rol în sacrificiu. Această supozitie ne este întărิตă și de o notă a lui Hesychios, care, chiar dacă confundă numele prăjiturilor (κάμμata) cu cel al foilor de dafin (καμματίδες), atestă cel puțin legătura cu prăjiturile ψαιστά: (Hsch. s.u. κάμμata) φύλλα δάφνης, ἐν οἷς σκέπουσι τὰ ψαιστά. ὅμοιως καὶ αἱ καμματίδες.

16. ἡ καρδαμάλη / καρδάμη / καρδαμύλη / παρδαμάλη „Cresonul”

Karðamálē, cu variantele karðámē și παρδαμάλη, este o prăjitură μᾶζα persoană preparată cu creson. Numele ei este un derivat de la κάρδαμον „creson” (*Lepidum sativum*), plantă cu gust picant și pătrunzător⁵, substantiv probabil împrumutat în greacă din substrat. Forma mai nouă, καρδάμη, a numelui prăjiturii se poate explica printr-o sincopă favorizată de o apropiere fonetică mai mare de numele plantei κάρδαμον. În schimb, καρδαμύλη este

¹ Cf. A. Ernout – A. Meillet *s.u. capiō*.

² *V. mustaceus* III, B, 25.

³ *V. ψαιστόν* II, B, 34.

⁴ Cf. Nicocl. fr. 2b *ap. Ath. 141a*.

⁵ Cf. Antiph. fr. 140 Kassel-Austin *ap. Ath. 68a*; Nic. fr. 70 Schneider *ap. Ath. 366d*.

rezultatul unei erori pe care o face comentatorul lui Homer, Eustathius, care identifică termenul cu numele unui oraș omonim din Iliada (Kardamyle), confuzie favorizată și de modelul ἀχίλλειον, ca nume de prăjitură¹, dar și un derivat de la numele eroului Ahile: (Eust. Od. 1, 54, 32) καρδαμύλη. πόλις τὲ γὰρ ἐν Ἰλίᾳδι, καὶ νῦν ἴδον μάζα. Varianta παρδαμάλη este însă greu de explicat: să fie oare vorba de o contaminare cu un adjecțiv derivat de la πάρδαλις „panteră, leopard” de tipul παρδάλειος „cu blana ca de leopard”, adică „pătat”², trimițând la culoarea prăjiturii? Nu este exclusă o etimologie populară datorată nemaiînțelegerii originii cuvântului.

Forma καρδαμάλη pare a fi cea mai veche. În sec. I a. gramaticul Trypho, citat de Athenaios, amintește numele acestei prăjituri în categoria μάζα, spunând că era o denumire preferată de atenieni: (Trypho 19 ap. Ath. 114f) καὶ μάζας δ' ἔστιν εὑρεῖν ἀναγεγραμένας παρά τε τῷ Τρύφωνι καὶ παρ' ἄλλοις πλέοισιν. παρ' Ἀθηναίοις μὲν φύστην τὴν μὴ ἄγαν τετριμένην, ἔτι δὲ καρδαμάλην [...]. Lexiconul lui Hesychios va glosa simplu cuvântul: (Hsch. s.u. καρδαμάλη) μάζα. Știm din lexiconul lui Photios că în compoziția prăjiturii intra cresonul și că era de origine persană. Tot el spune că unii numesc această prăjitură παρδαμάλη: (Phot. Lex. s.u. καρδαμάλη) μάζα ἐκ καρδάμου μεμαγμένη. Βρῶμα γινόμενον Περσικόν· οἱ δὲ παρδαμάλη λέγουσιν. În afara de această atestare, singurul loc unde mai apare numele παρδαμάλη este în culegerea *Comica Adespota*, (Com. Adesp. 1107) παρδαμάλη, cuvântul fiind atestat izolat, fără context. Nu se poate data această atestare, dar este foarte probabil să fie vorba de un termen extras dintr-o comedie fie din secolul al V-lea a., fie din al IV-lea a., perioada de maximă înflorire a comediei grecești. Astfel, forma παρδαμάλη ar putea fi mai veche decât καρδαμάλη, atestată abia în secolul I a. În felul acesta ne-am putea gândi că παρδαμάλη nu este o formă deformată de la καρδαμάλη, ci invers, καρδαμάλη este o formă deformată prin etimologie populară de la numelui cresonului κάρδαμον. În lipsa altor dovezi, rămâne doar o ipoteză.

Forma καρδάμη este atestată în secolul I p. la gramaticul Erotianus, care spune că această prăjitură are aceeași formă cu turta φθοῖς³, deci rotundă: (Erot. 134,9) ἔστι δὲ τῷ σχήματι ὅμοιον καρδάμη. Un secol mai târziu forma καρδάμη apare și la gramaticul Pollux, care o include într-un sir de μᾶζαι: (Poll. 6, 75) αἷς δ' ἄνθρωποι χρώνται μάζαις, τούτων τὰ δύνματα [...] καρδάμη. Pentru Photios în secolul al IX-lea p. καρδάμη denumește cu totul altceva: este numele pe care îl primește un măgar sau un bou pus la muncă (s.u. καρδάμη) ἐπὶ ἐργάτιδος ὄνου καὶ βοὸς λέγεται. Cei doi termeni ar putea fi omonimi.

17. τὸ κρίνον „Crinul”

Kρίνον, termenul uzual al „crinului”⁴ (*Lilium candidum*) în greacă, denumește și un tip de prăjitură μάζα. În secolul al V-lea a. comediograful Apollophanes o citează în piesa *Dalis* (Δαλίς) alături de alte tipuri de μᾶζαι, potrivit lui Athenaios: (Apolloph. 2, 1 Kock ap. Ath. 114 f) θριδακίνας τε καὶ οἰνοῦτταν καὶ μελιτοῦτταν καὶ κρίνον [...] καλούμενον καὶ σχῆμά τι χορικῆς ὀρχήσεως παρ' Ἀπολλοφάνει ἐν Δαλίδι. Numele prăjiturii este cu siguranță o folosire figurată a numelui florii, plecând fie de la culoare crinului, fie de la forma sa. O singură altă mărturie completează atestarea lui din Apollophanes. Lexiconul lui Hesychios înregistrează o formă de plural, κρίνα, pe care o definește atât ca nume de floare, cât și ca prăjitură μάζα: (Hsch. s.u. κρίνα) ἄνθη καλλίπνοα εὐωδιάζοντα. ἡ μάζα. Este foarte posibil ca Hesychios să aibă în vedere tocmai textul comediografului, atunci când citează acest sens.

¹ V. Ἀχίλλειον II, B, 8.

² Cf. lat. *crustulum guttatum* „fursec stropit”, u. III, B, 9.

³ V. φθοῖς II, A, a, 50.

⁴ Cuvânt de împrumut cu origine necunoscută. Cf. Thphr. HP 6, 6, 8; Theocr. 11, 56; Nic. Fr. 74, 27; Dsc. 3, 102. Pentru a denumi aceeași plantă greaca folosește și termenul λείριον.

18. ἡ κυρβαίη / κυρκαίη „?”

Κυρβαίη (*sc. μᾶζα*), cu varianta κυρκαίη, este numele unei prăjituri complet necunoscute. Din punct de vedere etimologic termenii nu pot fi apropiati de nimic cunoscut. Singurele atestări apar în corpusul de texte intitulat *Vitae Homeri* de dată foarte nesigură. Κυρβαίη apare în textul cunoscut sub numele de *Vita Herodotea* într-un vers din care deducem că este vorba de un tip de μᾶζα frământată într-o covată: (*Vit. Hom.* 472) κυρβαίη δ' αἰεὶ κατὰ καρδόπου ἔρποι μάζα. Versul este reluat în *Vita Suda* unde numele prăjiturii apare sub forma κυρκαίη: (v. 185) κυρκαίη δ' αἰεὶ κατὰ δόρπου ἔρπεο μάζα. Aceeași formă este citată și în lexiconul Suda (Suid. s.u. "Ομηρος").

19. λωλώ / τὸ λῶλον / „Lolo”

Λωλώ, cu varianta λῶλον, denumește o prăjitură de tip μᾶζα destinată copiilor. Numele ei este un cuvânt din limbajul infantil, comparabil cu alți termeni cu sens apropiat, ca de exemplu λολλώ, termen infantil obscur atestat la comicul din secolul al V-lea a. Hermippus (Hermipp. fr. 89 Meineke) și λολλοῦν, care, potrivit lui Hesychios, este numele pe care îl dădeau copiii unui anumit tip de terci: (Hsch. s.u. λολλοῦν) τὰ παιδία τὸν πόλτον. Este în același timp posibil ca toți acești termeni să denumească de fapt aceeași prăjitură, formele variate ale cuvântului fiind explicabile în cazul unui cuvânt din limbajul copiilor.

Pollux atestă forma λωλώ într-un sir de μᾶζαι fără nici o explicație suplimentară: (Poll. 6, 76) αῖς δ' ἄνθρωποι χρῶνται μάζαις, τούτων τὰ δύνματα ... λωλώ. Același cuvânt este glosat de către Hesychios ca desemnând un amestec din smochine cu drojdie de struguri: (Hsch. s.u. λωλώ) ὅταν σῦκα μετὰ γιγάρτων φωσθῆ. Aceasta ar putea fi chiar compoziția prăjiturii. Tot Hesychios atestă și forma de neutru λῶλον, pe care o definește aproape identic, precizând însă în plus că este vorba de un aliment „fript pentru copii”: (*id. s.u. λῶλον*) βρῶμα ἐκ γιγάρτων καὶ σύκων γενόμενον, παιδίοις πεφωσμένον. Este foarte probabil să fie vorba de același cuvânt transcris diferit de-a lungul timpului.

Mult mai târziu lexiconul lui Photios aduce o precizare importantă spunând că această compozitie se aseamănă cu cea a prăjiturii παλάσιον (= παλάθιον), diminutiv al numelui prăjiturii μᾶζα din fructe uscate numite παλάθη¹: (Phot. Lex. 400, 6) λωλώ· σῦκον μετὰ γιγάρτων κεκομμένων ἐμφερὲς παλασίοις.

20. ἡ μελιτόεσσα / μελιτοῦτα „Prăjitura dulce ca miere”

Μελιτόεσσα, cu forma attică contrasă μελιτοῦτα, este o prăjitură μᾶζă cu miere. Numele ei este o substantivizare la forma de feminin a adjecțivului μελιτόεις, εσσα, εν², un derivat de la substantivul μέλι „miere”, vechi cuvânt I. E. înrudit cu hit. *milit* = *melit-*, n. luv. *malit*, got. *miliþ*, alb. *mjalte*, irl. *mil*, lat. *mel*. Modul de formare al numelui prăjiturii este similar cu oīνοῦτα „prăjitură cu vin”³.

În sec. al. V-lea a. Herodot atestă cel dintâi numele prăjiturii ca sacrificiu adus în fiecare lună şarpei care păzea Acropola: (Hdt. 8, 41) τὰ δ' ἐπιμήνια μελιτόεσσά ἔστι. Αὕτη δ' ἡ μελιτόεσσα ἐν τῷ πρόσθε αἰεὶ χρόνῳ ἀναισιμούμενη τότε ἦν ἄψαυστος.

Comediografii contemporani cu Herodot confirmă că este vorba de o prăjitură inițial cu rol exclusiv sacrificial. Astfel, în *Norii* lui Aristofan, Strepsiades îi cere lui Socrate o

¹ V. παλάθη II, B, 24.

² Cf. Pi. O. 1, 98.

³ V. oīνοῦτα II, B, 23.

prăjitură cu miere pentru a intra în grota lui Trophonios¹, păzită și ea, ca și Acropola, de șerpi: (Ar. *Nu.* 507-8)

δός μοι μελιττοῦταν πρότερον, ὡς δέδοικ' ἐγώ
εἴσω καταβαίνων ὥσπερ εἰς Τρωφωνίου.

Scolile la *Norii* explică numele prăjiturii, echivalând-o fie cu μᾶζα, fie cu πλακοῦς, fie cu πόπανον²: (*Sch. in Ar. Nub.* 507a) μελιττοῦταν· μάζαν τῷ μέλιτι συμπεφυρμένην; fie (*Sch. in Ar. Nub.* 507a beta 1) πλακοῦντα μέλιτι δεδευμένον; scolia lui Eustathius πόπανον. Cele trei echivalări diferite se explică prin confuzia care domnea între cei trei termeni în perioada târzie, atunci când sunt alcătuite scoliile. Πλακοῦς era termenul general pentru orice tip de plăcintă, iar πόπανον pentru cele cu rol sacrificial. Μᾶζα este însă caracterizarea corectă. O scolie la comedia *Ploutos* identifică μελιττοῦτα cu numele unei alte prăjituri: ἀπόθερμον „cea neîncălzită”³: (*Sch. in Ar. Pl.* 1122, 4) μελιττοῦτα δὲ, ὃ κοινῶς εἰώθασι λέγειν ἀπόθερμον, indicând cu siguranță servirea ei rece.

În comedia *Lysistrata* (Λυσιστράτη) μεlițoūtta are valoarea unei monezi folosite la porțile Infernului. Lysistrata își adresează foarte violent unui Proboulos venit să negocieze pacea, întrebându-l retoric dacă nu mai moare odată (*Sch. in Ar. Lys.* 599 σὺ δὲ δὴ τί μαθὼν οὐκ ἀποθνήσκεις?); ea se oferă să-i gătească o prăjitură cu miere: (*id. Lys.* 601) μελιτοῦταν ἐγώ καὶ δὴ μάξω, care să înduplece Cerberul la trecerea Styxului, aşa cum rezultă din scolia la text: (*Sch. in Ar. Lys.* 601) ἡ μελιτοῦτα ἐδίδοτο τοῖς νεκροῖς, ὡς εἰς τὸν Κέρβερον, καὶ ὅβολὸς μισθὸς τῷ πορθμεῖ, καὶ στέφανος ὡς τὸν βίον διηγωνισμένοις.

Tot în secolul al V-lea a. comediograful Apollophanes, citat în sec. I a. de către gramaticul Trypho (Apolloph. *fr.* 2 Kassel-Austin *ap.* Trypho *fr.* 19, 3, 6), preluat la rândul său în secolul II-III p. de către Athenaios (Ath. 114f), atestă numele prăjiturii μελιτοῦτα alături de θριδακίνη⁴ și οἰνοῦττα⁵, și una și cealaltă două tipuri diferite de μᾶζαι. Alt comic, Nicophon, contemporan cu Aristofan și Apollophanes, îi citează numele într-o enumerare de prăjituri și tipuri de pâini: (Nicopho *fr.* 15 *ap.* Ath. 645c) [...] κόλλικας⁶, ὄβελίαν⁷, μελιτοῦταν, ἐπιχύτους⁸ [...].

După comici numele prăjiturii dispără din texte. În secolul al III-lea a. Theophrast îl va cita din rațiuni strict filologice alături de numele unei tarte cu fructe: (Thphr. *HP* 9, 8, 7) παγκαρπίαν⁹ καὶ μελιτοῦταν, iar mult mai târziu, în secolul al II p., Lucian, colecționar de termeni vechi, atestă cuvântul în descrierea unei mese: (*Luc. Lex.* 6) θρυμματίδες¹⁰ καὶ θρῖα¹¹ καὶ μελιτοῦται. În aceeași perioadă gramaticul Pollux, inspirându-se probabil din *Norii* lui Aristofan, spune că atât μελιτtoūtta, cât și ὑγίεια¹², alt tip de μᾶζa, erau prăjituri

¹ Erou local beoțian, în peștera căruia intrai pentru a obține un răspuns oracular. Aceasta era păzită de șerpi sacri pe care îi puteau îmbuna oferindu-le prăjituri cu miere. (cf. Paus. 9, 39, 5 *sqq.*). Cf. Raymond J. Clark, *Trophonios: The Manner of His Revelation*, în *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 99, pp. 63-75, 1968.

² V. πόπανον II, A, b, 1.

³ V. ἀπόθερμον II, C, 7.

⁴ V. θριδακίνη II, B, 14.

⁵ V. οἰνοῦττα II, B, 23.

⁶ Κόλλιξ „pâine de orz grosieră”, cf. Hippon. 35, 6; Archestr. 4, 12.

⁷ O ἄρτος ὄβελίας, pâine coaptă ca o frigare, (< ὄβελός „frigare”), cf. Hp. *Vict.* 2, 42; Ar. *fr.* 103, 1 Edmonds; Pherecr. *fr.* 55, 1 Kock.

⁸ V. ἐπίχυτος (πλακοῦς) II, C, 25.

⁹ V. παγκαρπία II, C, 54.

¹⁰ V. θρυμματίς II, C, 29.

¹¹ V. θρῖον, tip de omletă.

¹² V. ὑγίεια II, B, 32.

închinate lui Trophonios (Poll. 6, 76). Hesychios o glosează sub forma sa attică, precizând însă că este una și aceeași cu cea cu forma ionică: (Hsch. s.u. μελιτοῦτα) μᾶζα, μέλιτι δεδεμένη. τὸ δὲ αὐτὸ καὶ μελιτόεσσα. Toate aceste informații sunt reluate sintetic mai târziu de către Photios, Suda și Thomas Magister (Phot. Lex, Suid. s.u. μελιτοῦτα și Thom. Mag. Ecl. 229, 10 sq.)

21. ἡ μαγίς „Prăjitura frământată”

Μαγίς este o varietate a prăjiturii μᾶζα. Cuvântul este atestat atât cu sensul de „aluat frământat”, cât și cu cel al unui anumit tip de prăjitură, fiind un derivat din radicalul lui μαγῆναι, infinitiv aorist pasiv de la prezentul μάσσω „a frământa”, din radicalul I. E. *mag-, cf. lat. *macero* „a înmuia”. Încă din antichitate μαγίς era simțit ca având legătură etimologică cu μᾶζα, provenit din același radical: (Ar. Byz. fr. 52, 1) μαγίς ἀπὸ τῆς μάζης.

În ciuda a ceea ce am putea crede, cel dintâi sens pare a fi cel de prăjitură și abia apoi cel de aluat.¹ Athenaios îl folosește pe μαγίς drept sinonim pentru μᾶζα citând un pasaj din *Cypria*: (*Cypr. ap. Ath.* 663b) ἡ παρὰ Κυπρίοις καλουμένη μαγίς. Dintr-un fragment al lui Sofocle reiese că această prăjitură era închinată zeiței Hecate: (S. fr. 734) τὰς Ἐκαταίας μαγίδας δόρπων, servită poate la masa de seară, dacă ținem seama de prezența lui δόρπον „cină”, care, deși nu depinde sintactic de cuvintele păstrate, ar putea fi relevant într-un context mai larg.

Stim de asemenea că termenul era folosit și de către Aristofan, dar nu păstrăm decât o formă izolată de plural citată de gramaticul Pausanias și de *Lexiconul* lui Photios, ca fiind folosit de comediograf: (Ar. fr. 813 ap. Paus. Gr. și Phot. Lex. s.u.) μαγίδες. Avem în schimb, din aceeași epocă, un vers izolat din piesa *Busiris* (Βούσιρις) a lui Cratinos, citat de gramaticul Pollux, unde μαγίς apare alături de βοῦς „boul”, numele unei turte de sacrificiu²: (Cratin. fr. 21, 1 Kock ap. Poll. 10, 81) ὁ βοῦς ἐκεῖνος χὴ μαγίς καὶ τἄλφιτα.

Singura mărturie din epocă de unde deducem că μαγίς este un produs culinar finit și nu un aluat, apare la Hippocrates; din descrierea sa rezultă că el se făcea din făină de orz (ἄλφιτον) și brânză (τυρός), ingredientele obișnuite pentru un tip de μᾶζα: (Hp. *Mul.* 2, 133)³ 133) προτρήψαι σκορόδου ἄγλιας ὅσον τέσσαρας, καὶ τυρὸν δριμὺν ὅσον ἀστράγαλον, καὶ ἄλφιτα παραμῖξαι δλίγα, καὶ ποιῆσαι μαγίδα καὶ ταύτην πρῶτον καταφαγεῖν. Lexiconul lui Hesychios, ținând probabil seama de textele din această perioadă, glosează pe μαγίς (s.u.) echivalându-l fie cu un alt tip de prăjitură, παλαθίς⁴, fie cu numele generic al pâinii, ἄρτος.⁵

Traducătorii Vechiului Testament vor reda ebr. *ṭlīl*, un hapax în textul masoretic, prin μαγίς, cu înțelesul de „bulgăre”, „bucată (de pâine)”, într-o formulă din care rezultă evident sensul modificat pe care îl căpătase: (LXX *Ju.* 7, 13) καὶ ἵδοὺ μαγίς ἄρτου κριθίνου στρεφομένη ἐν τῇ παρεμβολῇ Μαδιαμ, „un bulgăre de pâine de orz se rostogolea în tabăra lui Madiam”, o vizuire dintr-un vis unde „bulgărele” de pâine simbolizează israelitul sedentarizat care atacă o populație nomadă⁶. Mai târziu, în secolul I p., Dioscorides confirmă această evoluție semantică folosind verbul ἀναπλάσσω „a modela” pentru a descrie realizarea unor cocoloașe: (Dsc. 2, 76)⁷ μαγίδας ἀνάπλασον.

22. ἡ μουστόπιττα „Mustul-răsină”

¹ Cf. o evoluție similară în μᾶζα II, B, 1.

² V. βοῦς II, A, c. 3.

³ Cf. Id. *Mul.* 235.

⁴ V. παλάθη II, B, 24.

⁵ Cf. E.M. s.u. și Et. Gud.

⁶ V. *Septuaginta*, vol. II, Polirom, 2004, p. 154, nota la 7, 13.

⁷ Cf. ibid. 1, 97.

Mouστόπιττα este numele unei prăjituri preparate cu vin, probabil un tip de μᾶζα. Numele ei este un compus din μοῦστος „must”, împrumut în greaca târzie din lat. *mustum* cu același sens, substantivizare a adjecțivului lat. *mustus, a, um* „nou”, și πίττα / πίσσα „smoală”, „răsină”. Ambele cuvinte trimit la ingredientele prăjiturii. În tehnica de vinificație antică mustului i se adăugau smoală sau răsină, sau ambele substanțe, pentru a i se imprima un gust specific, obicei păstrat până astăzi în Grecia în vinul numit ρετσίνα.

Sigurele atestări ale numelui prăjiturii apar în scoliile la comediiile lui Aristofan, unde mouστόπιττα este considerat numele mai comun al prăjiturii μᾶζα cu vin οἰνοῦττα¹, prezentă în textul aristofanesc. În scolia la piesa *Norii* mouστόπιττα se află într-un șir de nume de prăjituri, precum (*Sch. in Ar. in Nub.* 507a) μελιτοῦταν (sic!), ἀπόθερμον și πόπανον, iar puțin mai departe (*ibid.* 507c), vorbindu-se despre μελιτοῦττα, se precizează οἰνοῦττα μέν ἔστιν ἡ κοινῶς λεγομένη mouστόπιττα. Aceeași propoziție este reluată în scolia la piesa *Ploutos* (*Sch. in Ar. Pl.* 1121, 4). Mouστόπιτta este fără îndoială un nume târziu, care l-a înlocuit pe clasicul οἰνοῦττa. Nici un lexicograf antic nu înregistrează cuvântul, fiind probabil un compus izolat folosit doar în vocabularul comentatorilor.

23. ἡ οἰνοῦττa / ἡ οἰνοῦσσa „Prăitura dulce ca vinul”

Οἰνοῦττa, cu varianta sa în dialect ionic οἰνοῦσσa atestată numai la lexicografi², este numele unei prăjituri μᾶζa care se distinge de celelalte prin faptul că avea în compozitia sa vinul. Forma οἰνοῦττa este o contragere pentru οἰνόεσσ(α)³, substantivare la feminin a adjecțivului οἰνόεις, ὄεσσa, ὄεν „de/cu vin”, un derivat de la substantivul οἶνος < *Foinos* „vin”, termen larg răspândit în jurul Mediteranei, cu paralele în lat. *uinum*, ombr. *uinu*, poate împrumut dintr-o limbă mediteraneană. Modul de formare al numelui prăjiturii este identic cu cel din μελιτοῦτta „prăitură cu miere”⁴.

Numele acestei prăjituri este atestat în comedia din secolul al V-lea a. La Aristofan ea era mâncată de barcagii, aşa cum reiese dintr-un pasaj din comedia *Ploutos*. Hermes se plângă că, de când Ploutos a devenit preferatul oamenilor, el nu mai capătă de la barcagii darurile de altădată: prăitură cu vin, miere și smochine uscate: (Ar. *Pl.* 1120-2)

Πρότερον γάρ εἶχον <ἀν> παρὰ ταῖς καπηλίσιν πάντ' ἀγάθ'. ἔωθεν εὐθύς, οἰνοῦτταν, μέλι, ἴσχάδας, ὅσ' εἰκός ἔστιν 'Ερμῆν ἐσθίειν.

Comentariile anticilor la acest pasaj aduc precizări suplimentare. Una dintre scolii spune că οἰνοῦτtā este fie numele unui tip de μᾶζa înmuiață în vin sau al cărei aluat este frământat cu vin, fie denumirea unui anumit tip de plăcintă (πλακοῦς) preparată cu vin și miere: (*Sch. in Ar. Pl.* 1121, 1) οἰνοῦτtā· οὔτως τὴν ἐν οἴνῳ πεφυραμένην μᾶζαν. τινὲς δὲ οἰνοῦτtāν, εἶδος πλακοῦντος μετ' οἴνου καὶ μέλιτος γινόμενον.⁵ În secolul

¹ V. οἰνοῦtā II, B, 23.

² Cf. Hsch. s.u. οἰνοῦssai και οἰνοῦttai· τοιαῦtai sau οἰνοῦssai· μᾶζa οἶνῳ πεφυραμένη. Potrivit lui Hesychios numele prăjiturii poate fi folosit și cu sensul de „femeie care servește la un banchet” (*ibid.*) ἡ ή διακονοῦsa τοῖs συμποσίoīs.

³ Cf. Eust. *Od.* 2, 42, 28 οἰνόεsssa οἰνοῦtta.

⁴ V. μελιτtoῦtta II, B, 20.

⁵ Lexiconul Suda reia pasajul cu aproape aceleasi cuvinte: (Suid. s.u. οἰνοῦtta) ἡ ἐν οἴνῳ πεφυρμένη μᾶζa· μᾶζa· οἱ δὲ εἶδος πλακοῦnτος, μετ' οἴνου καὶ μέλιτος γινόμενον.

al XII-lea p. gramaticul Ioannes Tzetzes spune în *Commentarium in Plutum*¹, comentând același pasaj, că această prăjitură era făcută cu vin dulce (γλεῦκος): (*Proll. Com., loc. cit.*): οἰνοῦτταν· πλακοῦς ἔστιν ἐκ γλεύκους καὶ ἀλφίτων συντεθειμένος καὶ τινων ἡδυσμάτων.

Numele prăjiturii este socotit sinonim cu μουστόπιττα² de către alte scolii, considerându-se că acesta din urmă este numele său comun: *Scholia in Nubes*, vorbind despre μελιτοῦττα³, precizează: (*Sch. in Ar. Nu.* 507) οἰνοῦττα μέν ἔστιν ἡ κοινῶς λεγομένη μουστόπιττα, idee reluată în *Sch. in Ar. in Pl* 1121, 4: οἰνοῦττα μέν ἔστιν ἡ κοινῶς λεγομένη μουστόπιττα și în *Glossae in Plutum*, οἰνοῦτταν· οἰνόπιτταν.

Tot în secolul al V-lea a. comediograful Apollophanes, contemporanul lui Aristofan, citat probabil în secolul I a. de către gramaticul Trypho (Trypho fr. 19, 3, 6) și preluat la rândul său în secolul III p. de către Athenaios (Ath. 114f), atestă οἰνοῦττα alături de numele θριδακίνη⁴ și μελιτοῦττα: θριδακίνας τε καὶ οἰνοῦτταν καὶ μελιτοῦτταν, toate trei având în comun mierea din compoziție⁵. Numele prăjiturii dispără din texte după această perioadă, toate atestările ulterioare fiind de fapt trimiteri la acești doi autori.

24. ἡ παλάθη / τὸ παλάθιον / ἡ παλαθίς „Prăjitura plată”

Παλάθη este numele unui tip de μᾶζα preparat din fructe uscate, în special smochine. Cuvântul trimită la termeni care înseamnă „plat”, precum παλάμη „palmă”, παλαστή „căușul palmei” (cf. lat. *palma*), poate chiar în legătură și cu πελανός⁶, numele unei alte turte. Frisk (s.u.) pune cuvântul în legătură și cu termeni cu un vocalism diferit, precum κοροπλάθος „fabricant de păpuși”, πηλοπλάθος „cel care modeleză argila”, πλάθαινον „platou plat pe care se frigeau prăjiturile”, care conțin ideea de a modela. Este foarte posibil ca toate aceste cuvinte să provină din același radical cu verbul πλάσσω „a modela”. Παλάθη a fost identificat ca având legătură cu v. g. s. *flado*, care a fost împrumutat în fr. *flan* „tartă”⁷. Formele παλάθιον, cu varianta παλάσιον ce prezintă asibilarea lui θ, și παλαθίς sunt derivați de la παλάθη, cu același sens.

Numele prăjiturii este atestat începând cu secolul al V-lea a. la Herodot, acolo unde vorbește despre un suc (ἀσχυν) gros și negru ce se extrăgea din fructele unui arbore din Scitia; din rămășițele zdrobite ale fructului se făcea o niște prăjituri pe care le mâncau sciții, în timp ce sucul era băut cu lapte: (Hdt. 4, 23) καὶ ἀπὸ τῆς παχύτητος αὐτοῦ τῆς τρυγὸς παλάθας συντιθεῖσι καὶ ταύτας σιτέονται. Un obicei similar este atestat mult mai târziu de către Plutarh, cu referire la evenimente relativ contemporane celor descrise de către Herodot: Darius mânâncă o prăjitură din smochine uscate și bea o băutură preparată cu lapte: (Plu. Art. 3, 2) καὶ σύκων παλάθης ἐμφαγόντα τερμίνθου κατατραγεῖν, καὶ ποτήριον ἐκπιεῖν ὀξυγάλακτος.

Tot în secolul al V-lea a. este atestat și derivatul diminutival παλάσιον (= παλάθιον), preferat, se pare, de comediografi. În *Pacea* lui Aristofan, Trigeu laudă beneficiile păcii, atunci când din fructe uscate puteau face prăjituri: (Ar. Pax 571-6) ἀλλ᾽ ἀναμνησθέντες / τῆς διαίτης τῆς παλαιᾶς / ἦν παρεῖχ' αὕτη ποθ' ἡμῖν, / τῶν τε παλασιῶν ἐκείνων / τῶν τε σύκων τῶν τε μύρτων / τῆς τρυγός τε τῆς γλυκείας (...). Gramaticul Pollux

¹ V. Tzetzei J.O., *Commentarii in Aristophanem*, ediderunt Positano L.M., Holwerda D., Koster W.J.W., *Fasc. III. Commentarium in Ranas et in Aues. Argumentum equitum*, edidit Koster W.J.W. Groningen, Amsterdam, 1962, V-1168 p. (*Scripta Academica Groningana*).

² V. μουστόπιττα II, B, 22.

³ V. μελιτοῦττα II, B, 20.

⁴ V. θριδακίνη II, B, 14.

⁵ Cf. în secolul al XII-lea p. Eust. Il. 3, 736, 28: ὅς εἰς μάζας ἀναγράφει καὶ τὴν μελιτοῦτταν καὶ οἰνοῦτταν.

⁶ V. πελανός II, A, c, 1.

⁷ V. Hadjioannou, *Orbis* 19, 1970, pp. 483-90.

menționează folosirea cuvântului și de către comediograful Cratinos, contemporan cu Aristofan: (Poll. 6, 81) παλάσια ἄ καὶ Κρατῖνος (Cratin. fr. 390 Kassel-Austin) ἵσχάδα κοπτήν καλεῖ, în timp ce un alt gramatic, Herodian, în lucrarea *Despre Ortografie* (περὶ ὀρθογραφίας), definește παλάσια ca fiind „smochine pisate”, explicând grafia cuvântului: (Hdn. Gr. 3, 2, 563) παλάσια· τὰ συγκεκομμένα σῦκα. καὶ διὰ τοῦ θ παλάθια καὶ παλάθη. Forma παλάθιον, fără asibilarea lui θ, este atestată mai târziu, în secolul II p. c., la istoricul Polemon, într-un sir de produse culinare (Polem. Hist. 88 ap. Ath. 478d). Toate aceste mărturii cad de acord că prăjitură παλάθη se făcea din smochine uscate. Theophrast însă afirma că la Theba se putea prepara și din nuci: (Thphr. HP 4, 2, 10) οἱ δὲ περὶ τὴν Θηβαΐδα κατοικοῦντες διὰ τὴν ἀφθονίαν τοῦ δένδρου ξηραίνουσι τὸν καρπὸν καὶ τὸν πυρῆνα ἔξαιροῦντες κόπτουσι καὶ ποιοῦσι παλάθας. Această rețetă trebuie să fi fost una locală, din moment ce același autor atestă, într-un sir de produse culinare, expresia (*id. Piet.* 2, 46) παλάθη ἡγητηρία, ceea ce înseamnă „smochinele uscate purtate în procesiunea Πλυντήρια”, în amintirea descoperirii acestui fruct, moment considerat ca marcând primul pas în viața civilizată, aşa cum mult mai târziu glosează lexiconul lui Hesychios: (Hsch. s.u. ἡγητηρία) παλάθη σύκων· ἐν γὰρ τῇ ἑορτῇ [παρὰ] Πλυντηρίων φέρουσι παλάθην συγκειμένην ἐξ ἵσχάδων διὰ τὸ τοὺς αὐτόχθονας ἥμερον καρπὸν φαγεῖν πρῶτον τῶν σύκων.¹

În secolul al III a. traducătorii *Septuagintei* folosesc numele prăjiturii grecești pentru a reda o realitate iudaică: (LXX *IRe.* 30, 12) κλάσμα παλάθης „bucată de prăjitură παλάθη”, ceea ce înseamnă că trebuie să ne-o închipuim ca pe un fel de lipie de mai mari dimensiuni, din care se puteau rupe bucăți; în alte două contexte se precizează explicit că era făcută din smochine: (*id. IVRe.* 20, 7 și *Is.* 38, 21) λαβέτωσαν παλάθην σύκων². Din aceste pasaje numele prăjiturii este împrumutat în latină cu forma *palatha*³.

Legătura explicită dintre prăjitura παλάθη și smochinele uscate se păstrează de-a lungul întregii antichități. Lucian atestă numele ei alături de o plăcintă cu susan (σησαμάῖος πλακοῦς) la care se adaugă smochinele: (Luc. *Pisc.* 41) ὅς δ' ἀν πώγωνα βαθὺν ἐπιδείξηται, καὶ παλάθην ἵσχάδων οὗτος γε προσεπιλήψεται, și, într-o altă lucrare, într-un dialog între Hermes și Agorastes, pe lângă smochine sunt menționate și plăcinte cu miere: (*id. Vit. Auct.* 19) Hermes: τὰ γλυκέα σιτεῖται καὶ τὰ μελιτώδη καὶ μάλιστα γε τὰς ἵσχάδας. Agorastes: χαλεπὸν οὐδέν· ὀνησόμεθα γὰρ αὐτῷ παλάθας τῶν Καρυκῶν.

Forma παλαθίς este atestată începând din secolul al II-lea a. Ia Philo Mechanicus (Ph. *Bel.* 89, 28) și, mai târziu, la Strabon (Str. 2, 3, 4), care spune că această prăjitură era mâncată în Etiopia împreună cu vin.

Retorul Eudemos o numește un tip de μᾶζα (Eudem. 170, 33 παλάθαι· μᾶζαι σύκων⁴), iar lexiconul lui Hesychios o echivalează cu numele prăjiturii μαγίς: (Hsch. s.u. μαγίς) παλαθίς, ἄρτος, sau, citând pasajul din *Judith*, îi precizează compozitia din smochine: (*ibid. s.u. παλάθαι*) σύκων μαζία (sic!).

25. ἡ παροψίς „Aperitivul”

¹ Cf. Lexicograful se inspiră probabil din gramaticul Paus. Gr. s.u. ἡγητηρία. Cf. de asemenea *Carm. Pop.* 2, 6 P. (adresându-se unei rândunici): παλάθαν σὺ προκύκλει / ἐκ πίονος οἴκου / οἴνου τε δέπαστρον / τυροῦ τε κάνυστρον, sau Amyntas, în descrierea cupei ταβαιτάς, spune: (Amynt. ap. Ath. 500d) σὺν τοῖς φύλλοις δρέποντες συντίθεστιν, εἰς παλάθης Συριακῆς τρόπον πλάττοντες, οἱ δὲ σφαίρας ποιοῦντες.

² Cf. de asemenea *id. IRe.* 25, 18; *id. IVRe.* 4, 42; *id. Jdt.* 10, 5; *id. Paral.* 12, 41.

³ V. *palatha* III, B, 26.

⁴ Cf. Philostr. Maior *Im.* 2, 26, 3.

Παροφίς este numele unei prăjituri de tip μᾶζα. Sensul de prăjitură este o folosire secundară pentru înțelesul obișnuit al cuvântului, ce denumește fie un „aperitiv”¹, fie „tava pe care sunt servite aperitivele”². Numele ei este un compus din prefixul παρ- și un derivat de la ὄψον, care înseamnă *ad litteram* „suplimentul”, adică orice aliment care se mănâncă cu pâine.

Sensul de prăjitură μᾶζα al lui παροφίς este atestat explicit numai de către gramatici, care subliniază că „doar unii” dau această semnificație cuvântului. Cea mai veche mărturie vine din secolul al II-lea p. de la Pollux: (Poll. 6, 56) παροφίδα· ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ζωμοῦ τι εἶδος ἢ ὡς τινὲς μάζης. Aproximativ în aceeași perioadă Moeris spune că sensul de μᾶζα este unul attic, restul grecilor înțelegând prin cuvânt „tavă”: (Moer. 206, 14) παροφίδα τὴν ποιὰν μάζαν ἈΤΤΙΚΟΙ, παροφίδα τὸ σκεῦος “Ελληνες. Originea attică a sensului de „prăjitură” a lui παροφίς îl determină pe gramaticul Orus din secolul al V-lea p. să rețină termenul în *Vocum Atticarum collectio*: (Orus Att. col. 131, 1) παροφίς· οὐ μόνον τὸ ἀγγεῖον, ἀλλὰ καὶ ὄψον καὶ μάζα ποιά. În secolul al XIII-lea p. Thomas Magister reia aceste glose sub o formă puțin modificată (Thom. Mag. Ecl. 273, 8). Nu știm la ce autori au găsit acești gramatici sensul de μᾶζα și nici ce compoziția avea ea.

26. ὁ πάστιλλος „Pastila”

Πάστιλλος³ „pastila” este numele unei prăjituri cu miere de tip μᾶζα, probabil de sacrificiu, fiind un împrumut din lat. *pastillus*⁴ (-um), tip de prăjitură de formă rotundă oferită la sacrificii, *libum*, diminutiv al lui *panis*.

Πάστιλλος desemna în greacă în primul rând un fel de „pastilă”, un bol din plante și diverse ingrediente cu rol medical. În secolul al IV-a p. medicul Oribasius oferă de exemplu rețeta unei astfel de „pastile” cu rol purgativ numită πάστιλλος καθαίρων (Orib. Col. med. 8, 47 și id. Syn. 3, 203) care conținea piper, miere și plantele scamonee (*comuuoluulus scammonia L.*) și euforbie (*euphorbia L.*). După el, medicii continuă să folosească acest termen cu același sens⁵. Acest cuvânt a putut trece din limbajul medical în cel culinar datorită prezenței unor ingrediente comune între rețetele medicale și cele culinare, aşa cum o dovedește și rețeta lui Oribasius.

Singura atestare certă cu sens de prăjitură apare într-o scolie la Lucian la un fragment din *Lexiphanes*, unde πάστιλλος este considerat un cuvânt mai nou pentru ceea ce în textul lui Lucian apare sub numele de μελιττοῦτα „prăjitură cu miere”: (Sch. in Luc. 44, 6, 33) αἱ μελιττοῦται παράκεινται, αἱ εἰσιν οἱ νῦν λεγόμενοι πάστιλλοι. Singura concluzie pe care o putem trage de aici este că πάστιλλος, termen tehnic din limbajul medical, a devenit în perioadă târzie sinonim pentru numele unei prăjituri μᾶζα cu miere, μελιττοῦτα⁶, ce dispăruse aproape complet din texte începând cu sec. al IV-lea a.

27. ὁ πρόμαχος „Războinicul”

Πρόμαχος este un tip de prăjitură μᾶζα. Sensul de produs culinar este figurat pentru înțelesul comun al adjективului πρόμαχος, ov „cel ce luptă în linia întâi”⁷ sau „apărătorul”⁸. Termenul era de asemenea epitet al unui zeu protector, precum Herakles, Hermes sau

¹ Cf. Pherecr. 147, 1 Kock; Ar. Fr. 187; X. Cyr. 1, 3, 4, etc.

² Cf. Antiph. 60, 1 Kock; Alex. 82, 2 Kock; Archestr. fr. 6, etc.

³ Ngr. η παστίλια vine mai degrabă din it. *pastiglia* < sp. *pastilla* < lat. *pastillus*, diminutivul lui *panis* „pâine”.

⁴ V. *Pastillum* (-us), III, A, 13.

⁵ Cf. în secolul al VI-lea p. Aëtius (Aët. 3, 100; id. 9, 15; id. 15, 15) și Alexander Trallianus (Alex. Trall 1, 549; id. 1, 587), iar în sec. al VII-lea p. Paulus Aegineta (Paul. Aeg. 7, 5, 9 în *Epitome medicae libri*) are o rețetă identică cu cea a lui Oribasius cu numele Πάστιλλος καθαρτικός. Cuvântul e folosit și în tratatele de medicină veterinară, cf. *Hippiatr.* 22, 37.

⁶ V. μελιττοῦτα II, B, 20.

⁷ Cf. Il. 3, 31 și 4, 354; Od. 18, 379; Pi. I. 7, 35.

⁸ Cf. A. Th. 419 și 482; IG 3, 638.

Athena¹, sau, în greaca târzie, putea denumi chiar o „fortăreață”². Cuvântul este un compus din prefixul πρό „înainte” și un derivat de la verbul μάχομαι „a lupta”.

Singura atestare cu sensul de prăjitură a lui πρόμαχος apare în lexiconul lui Hesychios. Conform glosei este un produs culinar preparat în Creta pentru copiii care împlineau șapte ani: (Hsch. s.u. πρόμαχος) ὑπὸ Κρητῶν μᾶζα ἐβδομαίω παιδίῳ γινομένῃ. Rămâne desigur de explicat ce legătură există între numele prăjiturii și această mărturie. Ar putea fi vorba de un ritual local de inițiere în cadrul căruia copilul trecea dintr-o etapă a vietii în alta, iar o astfel de prăjitură avea menirea să anunțe viitoarele fapte de arme ale acestuia.

28. δ στρυφνός „Prăjitura acră”

Στρυφνός este o prăjitură de tip μᾶζα. Numele ei este o substantivizare la forma de masculin a adjecțivului στρυφνός, ἡ, ὁν „acru, astringent”, cuvânt tehnic și expresiv, comparabil cu alți termeni indo-europeni: v. sax. *strūf* „îndreptat”, v. g. s. *strüben* „a ridică, a îndrepta” sau lit. *strūbas* „tăiat”³. În greacă adjecțivul este folosit pentru a caracteriza diverse alimente, precum merele, vinul sau laptele⁴.

Singura atestare cu sensul de prăjitură a cuvântului apare în lexiconul lui Hesychios: (Hsch. s.u. στρυφνός) μᾶζα. ἡ οἶνος στρυφός. Adăugarea notei ἡ οἶνος στρυφός „sau vin acru-amar” ar putea fi o indicație că prăjitura era preparată cu acest tip de vin, de unde își primea și numele. Nici un alt lexicograf⁵ antic nu înregistrează acest sens al lui στρυφνός.

29. ἡ τολύπη „Ghemul”

Τολύπη denumește în greacă „ghemul de lână”⁶. De la semul „rotunjime” s-au dezvoltat mai multe sensuri metaforice, printre acestea și cel de prăjitură de formă rotundă, un tip de μᾶζα ca un fel de „gălușcă”⁷. Numele își are originea dintr-un mai vechi *τολυφ/π-α, provenit, la rândul lui, dintr-un nume de agent *τυλ-υφ/π-τηρ, precursor al formei mai târzii τυλυφάντης „fabricant de perne”, atestat poate indirect în numele sărbătorii miceniene *turupterija*⁸.

De-a lungul întregii antichități τολύπη a fost considerat un sinonim pentru numele prăjiturii βήρηξ / βάραξ⁹. Cele mai vechi atestări datează în mod indirect din secolul al III-lea î.e.n. Athenaios, referindu-se la oferirea prăjiturilor βάρακες străinilor în Lacedemonia la banchete, precizează că ele nu sunt identice cu τολύπαι, aşa cum spunea Lycophron, sau cu aluatul frământat din timp (τὰ προφυράματα), aşa cum susținea Eratosthenes: (Ath. 140a) διαρρήδην λέγων μάζας ἐν ταῖς κοπῖσι παρατίθεσθαι – τοῦτο γάρ αἱ βάρακες δηλοῦσιν, οὐχὶ τολύπας, ὡς φησι Λυκόφρων, ἡ τὰ προφυράματα τῶν μαζῶν, ὡς Ἐρατοσθένης. Nici fragmentul din Lycophron, nici cel din Eratostene nu s-au păstrat, dar

¹ Cf. Pentru Herakles, cf. Paus. 9, 11, 4; pentru Hermes, id. 9, 22, 2; pentru Athena, cf. Alciphr. 3, 51.

² Cf. Procop. Aed. 5, 4.

³ Cf. P. Chantraine în DELG s.u.

⁴ Cf. μῆλα, Antiph. 188, 3 Kock; οἶνος, Dsc. 5, 6; γάλα, Sor. 1, 91.

⁵ Nici LSJ (s.u.) nu interpretează cuvântul ca pe un nume de prăjitură, ci ca pe un adjecțiv care îl determină pe μᾶζα. În felul acesta nu s-ar explica însă dezacordul στρυφνός - μᾶζα, pentru ceea ce ar fi trebuit să fie στρυφνή μᾶζa.

⁶ Cf. S. Fr. 1102; Ar. Lys. 586; Dsc. 5, 75, etc.

⁷ Tot un fel de gălușcă, sau mai degrabă un dumicat de mâncare, desemnează τολύπη într-un fragment poetic din Eubulos (Eub. fr. 41 Kassel-Austin ap. Ath. 571f), unde sunt descrise niște curtezane care-și umflau obrajii cu astfel de τολύπας într-o manieră dizgrațioasă.

⁸ Cf. N. Maurice, RPh 65/1, 1991, pp. 161-167.

⁹ V. βήρηξ II, B, 9.

precizarea lui Athenaios vorbește de la sine despre confuzia care domnea încă din antichitate asupra acestui nume.

În secolul I a. gramaticul Trypho amintește numele prăjiturii într-o enumerare de μᾶζαι, toate considerate ateniene, în care τολύπη apare imediat după βήρηξ, aceeași prăjitură cu care o identifica Lycophron: (*Trypho fr. 19, 3 ap. Ath. 114e-f*) καὶ ΜΑΖΑΣ δ' ἔστιν εὑρεῖν ἀναγεγραμμένας παρά τε τῷ Τρύφωνι καὶ παρ' ἄλλοις πλείοσιν. παρ' Αθηναίοις μὲν φύστην τὴν μὴ ἄγαν τετριμμένην, ἔτι δὲ καρδαμάλην καὶ βήρηκα καὶ τολύπας καὶ Αχίλλειον.

O mărturie a faptului că nu se mai știa de fapt ce înseamnă τολύπη vine și de la gramaticul Aelius Dionysius din secolul al II p., care, în lucrarea sa ἈΤΤΙΚΑ ὀνόματα, definește βήρηκες ca fiind atât „aluatul prăjiturilor”, cât și „ghemotoacele de lână” (τολύπαι) combinând astfel definițiile întâlnite la alții autori, fără însă să precizeze și sensul de μᾶζα al lui τολύπη: (Ael. Dion. s.u. βήρηκες) βήρηκες, φυράματα μαζῶν, καὶ αἱ τολύπαι τῶν ἐρίων. Aceeași definiție va fi preluată mult mai târziu de către Eustathius în comentariul său la *Odysseia*, la care însă adaugă completarea (Eust. *Od. 1, 54, 25*) ὅτι δὲ τολύπη καὶ μάζης ἦν εἶδος, atestând deci și sensul culinar al cuvântului.

În secolele II-III p. Clemens din Alexandria vorbește în schimb despre prăjiturile τολύπαι care se aflau în coșulete sacre purtate la misteriile lui Dionysos și ale lui Γῆ Themis: (Clem. Al. *Protr. 2, 19*) οἵαι δε καὶ αἱ κίσται αἱ μυστικαὶ· δεῖ γὰρ ἀπογυμνώσαι τὰ ἄγια αὐτῶν καὶ τὰ ἄρρητα ἐξειπεῖν. οὐ σησαμάτια ταῦτα καὶ πυραμῖδες καὶ τολύπαι (...) ὄργιον Διονύσου Βασσάρου. Sursa lui de informare este probabil una mai veche, necontaminată de confuziile ulterioare¹.

Lexicografiile târzie asociază și ei numele prăjiturii τολύπη cu βήρηξ. Lexiconul lui Hesychios, definind βήρηξ ca fiind aluatul prăjiturii, îl consideră un cuvânt attic identic cu τολύπη: (Hsch. s.u. βάρακες) τὰ προφυράματα τῆς μάζης· ἈΤΤΙΚΟΙ δὲ βήρηκας· δηλοὶ δὲ καὶ τὴν τολύπην. Același lexicon, consecvent, reia în oglindă definiția s.u τολύπη· τὰ προφυράματα τῶν μαζῶν, ἢ καὶ βήρηκας καλοῦσιν. καὶ ἀγαθίδιον στήμονος, ἢ ριδάνης. Tot astfel, *Etymologicum Magnum* (E.M. s.u. βάρηκες) ... τολύπη.

30. ἡ τριπτή „Prăjitura frământată”

Τριπτή (sc. μᾶζα) este o prăjitură uscată, deci de consistență tare. Numele ei este o substantivizare la forma de feminin a adjecтивului verbal τριπτός, ἡ, óν „frecat, pisat, frământat”, iar cu sens culinar „plămădit”², un derivat de la verbul τρίβω „a pisa”.

Numele prăjiturii este atestat aproape exclusiv în limbajul medical și denumește un tip de produs de patiserie uscat, numit explicit astfel de către Hippocrates (Hp. *Vict. 40, 25 și 29*) ἡ ξηρὴ τριπτή³. Galenos folosește numele simplu τριπτή, explicând că aşa numesc atenienii atenienii o prăjitură care avea nevoie de o înmuiere îndelungată în vin dulce înainte de a fi mâncată: (Gal. *De alim. fac. 6, 510, 3*) ἐξαπατᾶ δ' αὐτὸν ἡ ἐπὶ πλέον ἐν οὖνῳ γλυκεῖ καὶ σιραίῳ φυραθεῖσα χρόνῳ πολλῷ μᾶζα. τριπτήν δ' αὐτὴν ὀνομάζει καθάπερ Αθηναῖοι.⁴ Lexicograful Pollux include numele prăjiturii în lista sa de μᾶζαι fără nici o precizare suplimentară: (Poll. 6, 76) αἵς δ' ἀνθρωποι χρῶνται μάζαις, τούτων τὰ ὀνόματα ... τριπτή.

31. τὸ τυράλφιτον „Prăjitura din brânză și faină de orz”

¹ Fragmentul din Clemens este preluat *ad litteram* de către Eusebius (Eus. *PE 2, 3, 39*).

² Cf. ἄτριπτος „neplămădit”, cf. Arist. *Pr. 929a17; Hp. Vict. 2, 40*.

³ Cf. *Id. Mul. 78, 3; ibid. 189, 4; ibid. 201, 8; ibid. 205, 38, etc.*

⁴ Cf. Medicul Aëtius reia informațiile predecesorilor în *Iatricorum libri* (Aët. 129, 19 și 20, 13).

Tυράλφιτον este probabil o prăjitură μᾶζα preparată din brânză și faină de orz. Numele ei, un hapax, este un compus din τυρός „brânză” și ἄλφιτον¹, care denumește atât „bobul de orz”, cât și „faina de orz”, fiind un derivat de la ἄλφι „arpacaș (de orz)”, un vechi nume atematic al cărui genitiv vechi ar putea fi *ἄλφατος cu o alternanță *i/n*. Cuvântul poate fi apropiat de familia lui ἄλφος „alb”, lat. *albus*, cf. formulele homerice λεύκ’ ἄλφιτα.²

Nu există decât o atestare a numelui acestei prăjitură într-un text epigrafic din Caria de dată incertă. Din context singurul lucru cert este că era o prăjitură de sacrificiu oferită împreună cu un bou: (*Wien. Sitzb.* 132 (2), 23 = Sokolowski 1: 71, 1)

ὅταν δὲ ποιῶσιν τυράλφιτον κ[αὶ] θύω-
σιν βοῦν, λήψεται τοῦ βοῶς κωλεὸν ἔλ-
κοντα μὴ ἔλασσον μηνῶν δέκα, (...)

Nici un lexicograf antic nu înregistrează cuvântul.

32. ἡ ὑγίεια „Sănătatea”

Ὑγίεια este un tip de prăjitură μᾶζα, fie dată unei divinități pentru a fi îmbunătățită, fie oferită participanților la un sacrificiu pentru a fi gustată, ca un fel de anafură. Numele ei este un sens secundar al substantivului omonim, care înseamnă „sănătate”, un derivat de la adjecativul ὑγιῆς „sănătos, în stare bună”, el însuși un compus în care al doilea element provine dintr-un radical cu sensul de „a trăi”, ce se regăsește în ζῆν „a trăi” și βίος „viață”³.

Cea mai veche referire la acest tip de prăjitură datează din secolul al III a. În mimiambul al IV-lea al lui Herondas ὑγίεια „sănătatea” este asociată cu sacrificiul adus chiar zeului Asclepios, cel responsabil cu vindecarea oamenilor. Kynno împreună cu prietena sa Coccole se adresează preotului din templul lui Asclepios, cu rugămintea de a fi lăsate să vină la sacrificiu împreună cu soții și copiii pentru a-i aduce zeului o prăjitură ὑγίεια. În templu există chiar o statuie a zeiței ὕγιεια, aşa cum reiese din primele versuri ale aceluiași mimiamb: (Herod. 4, 86-8)

εἴη γάρ, ὃ μέγιστε, κύριη πολλῇ
ἔλθοιμεν αὐτὶς μέζον' ἵρ' ἀγινεῦσαι
σὺν ἀνδράσιν καὶ παισί.

Tot ea sfărșește sentențios mimiambul cu afirmația „prăjitura «sănătatea» în sacrificii este mai puternică decât trădarea sorții”⁴: (*ibid.* 94-5)

ἡ γαρ ἰροῖσιν
μέζων ἀμαρτίης ἡ ὑγίη στὶ τῆς μοίρης.

Este posibil ca funcția prăjiturii să fi evoluat în timp, astfel încât să ajungă de la o prăjitură de sacrificiu oferită zeilor, la una împărțită participanților la o astfel de ceremonie. O dovedește scurta descriere pe care i-o face Athenaios, care precizează explicit că era gustată de oameni: (Ath. 115a) ὑγίεια δὲ καλεῖται ἡ διδομένη ἐν ταῖς θυσίαις μᾶζα ἵνα ἀπογεύσωνται. Afirmația lui Athenaios este întărită de o notiță anonimă din *Lexica Segueriana* de dată incertă care aduce în completare informația că era tăiată în bucăți înainte

¹ Cuvântul s-a moștenit în ngr. το ἄλφιτο cu sensul de „faină de orz”.

² Cf. L. A. Moritz, ”ΑΛΦΙΤΑ, în *The Classical Quarterly*, Vol. 43, No. 3/4, 1949, pp. 113-117.

³ Cf. P. Chantraine în *DELG s.u. ὑγιής*.

⁴ Pentru acest vers am urmat lectiunea și varianta de traducere propusă de J. A. Nairn – L. Laloy, *Hérondas, Mimes*, Paris, Les Belles Lettres, 1960 p. 71.

de a fi oferită celor care aduceau sacrificii: (*Lex. Seg.* (=AB) 313, 13) ὑγεία τί ἔστι· μαζίον τι ψαιστῶδες ὅπερ ἐδίδοτο τοῖς θυομένοις. Folosirea adjecțivului ψαιστῶδες ne trimite cu gândul la numele unui alt tip de μᾶζα, τὸ ψαιστόν sau τὸ ψαιστίον, și ea folosită în sacrificii¹.

Compoziția acestei prăjituri este astfel descrisă de lexicografi: era făcută cu făină de orz (ἄλφιτον), vin și ulei; în definirea ei este reluat caracterul sacral pe care îl avea: (Hsch. s.u. ὑγίεια) ἄλφιτα οἶνῳ καὶ ἐλαίῳ πεφυραμένα· καὶ πᾶν τὸ ἐκ θεοῦ φερόμενον, εἴτε μύρον, εἴτε θαλλός, ἡ ὑγίεια. Pollux compară pe ὑγίεια cu alte tipuri de prăjituri, precizând că ea este un tip de μᾶζα: (Poll. 6, 76) μελιτοῦττα μὲν Τροφονίω ὡς ἀρεστήρ, καὶ ὑγίεια ὁμοίως· καὶ γὰρ ὑγίεια μάζης τι εἶδος. Photios, reluând ingredientele descrise de către Hesychios, spune, în *Lexiconul său*, că numele de ὑγίεια era unul attic: (Phot. *Lex. s.u. ὑγίεια*) καλούσιν Ἀττικοὶ τὴν πεφυραμένα οἶνῳ καὶ ἐλαίῳ ἄλφιτα· καὶ πᾶν ὅτι ἐξ ιεροῦ φέρει· οἷον θαλλόν τινα ἡ ἄλφιτα². În secolul al XI-lea p. *Etymologicum Gudianum* aduce o precizare neașteptată. Conform unei glose, „Sănătatea” și „Vigoarea”, probabil zeitățile personificate, își doreau să mânânce prăjituri ὑγιείας, fapt ce ar reieși din texte comice: (*Et. Gud.* 539, 33) ὑγίεια, ἡ εὐεξία, τετρασυλλάβως, ὡς καὶ ἐν τῷ κωμῳδίᾳ, αὗται γὰρ ἐπιθυμοῦσι ὑγιείας φαγεῖν. Astăzi nu avem texte ale comicilor care să ateste folosirea numelui prăjiturii, dar cu siguranță autorul notiei dispunea de un număr mult mai mare de comedii sau, ceea ce ar fi poate mai credibil, se inspira dintr-un alt dicționar sau gramatic mai vechi care afirma acest lucru.

33. ἡ φυστή „Prăjitura pufoasă”

Φυστή (*sc. μᾶζα*) este numele unei „prăjituri-sufleu” preparată din făină de orz (ἄλφιτον) de slabă calitate, amestecată cu vin. Forma φυστή³, urmată sau nu de μᾶζα⁴, trebuie să fi fost inițial una adjecțivală sau cel puțin resimțită ca atare în formula φυστή μᾶζα. Ea este un derivat de la φύσα „suflu, vânt”, dintr-un *φυσ-σα, din tema *p(h)u-s-, cf. lat. *pussula*, *pustula* „bulă, bășică”, lit. *puste* „bulă”, fiind un tip de prăjitură probabil foarte pufoasă.

Comicii sunt cei dintâi care atestă numele acestei prăjituri⁵. În *Viespile* lui Aristofan Philocleon își amintește de felul cum îl primește acasă soția atunci când vine cu salariul: plină de bunăvoiință i se aşează alături, îi servește o „prăjitura-sufleu” și-l îndeamnă să-o mânânce: (Ar. *V.* 610-12)

καὶ τὸ γύναιον μ' ὑποθωπεῦσαν φυστὴν μᾶζαν προσενέγκη,
κἀπειτα καθεζομένη παρ' ἐμοὶ προσαναγκάζῃ „Φάγε τουτί,
ἔντραγε τουτί.”

Scolia la acest vers explică compoziția prăjiturii: din făină de orz și vin: (*Sch. in Ar. V.* 610) ἡ ἐξ ἀλφίτου καὶ οἴνου κατασκευασμένην. De observat că cea mai veche atestare reunește ambele cuvinte, φυστὴν μᾶζαν, eliminarea substantivului făcându-se la o dată ulterioară.

În secolul al IV-lea a. comediograful Anaxandrides nu mai atestă decât adjecțivul, acum substantivizat, φυστή, în piesa *Protesilaos* (Πρωτεσίλαος) într-un lung șir de alimente: (Anaxandr. *fr. 1, 56 Kock ap. Ath.* 131b) πράσα, γήτειον, κρόμμια, φυστή.

¹ *V. ψαιστόν II, B, 34.*

² Exact aceeași definiție este dată și de *EM s.u. ὑγιής*.

³ Accențuată φυστῆ de către Moer. 211, 30.

⁴ *V. μᾶζα p. II, B, 1.*

⁵ Cf. Pokorny p. 848.

⁶ *LSJ (s.u. φυστή)* citează și o atestare la comediograful din secolul al V-lea a. Chionides (Chionid. 7), fără însă însă că cercetarea textelor să o confirme.

În secolul al III-lea a. o epigramă din *Antologia Palatină* atribuită lui Leonidas din Tarent vorbește despre o astfel de prăjitură frământată într-o putină și preparată dintr-o faină nu de cea mai bună calitate: (*AP* 7, 735-6, Leon. Tarent.)

εὶ καὶ σοι λειτή γε καὶ οὐκ εὐάλφιτος εἴη
φυστὴ ἐνὶ γρώνῃ μασσομένη παλάμαις ...

În același secol filosoful Teles, citat de Stobaios, atestă și el numele prăjiturii (Teles 7, 7 ap. Stob. 3, 1, 98) ἡ οὐκ ὄρᾶς γράδια φυστὴν φαγόντα τερεντίζοντα;. Probabil contemporan cu el, istoricul Harmodios spune, într-un fragment din lucrarea *Περὶ τῶν κατὰ Φιγάλειαν νομίμων*, păstrat de către Athenaios, că o astfel de prăjitură era servită în pritaneu împreună cu brânză: (Harmod. fr. 1a11 ap. Ath. 149a) τυρὸς καὶ φυστὴ μᾶζα νόμου χάριν ἐπὶ χαλκῶν κανῶν.

Gramaticii și lexicografi aduc informații suplimentare, selectate din texte pe care noi nu le mai avem la dispoziție. În secolul I a. gramaticul Trypho, citat de către Athenaios, spune că numele de φυστή era folosit de către atenieni, pentru a desemna un tip de μᾶζα: (Trypho 19, 3 ap. Ath. 114 e-f) ΜΑΖΑΣ δ' ἔστιν εὑρεῖν ἀναγεγραμμένας παρά τε τῷ Τρύφωνι καὶ παρ' ἄλλοις πλείοσιν. παρ' Ἀθηναίοις μὲν φυστὴν τὴν μὴ ἄγαν τετριμμένην. În secolul al II p. gramaticul Herodianos oferă o definiție clară: φυστή este o prăjitură din faină de orz și vin: (Hdn. Gr. *Pros.* 3, 1, 344) φυστή· μᾶζα ἡ ἐξ ἀλφίτων καὶ οἶνου. Mult mai târziu lexicograful Hesychios glosează numele acestei prăjituri doar cu mențiunea „neplămădită”: (Hsch. s.u. φυστὴ μᾶζα) ἀτριπτος. Lexiconul Suda citează exemplul din *Viespile* lui Aristofan și cel din epigrama lui Leonidas din Tarent, fără alte informații suplimentare: (Suid. s.u. φυστὴ μᾶζα) καὶ τὸ γύναιον μέπιθωπεῦσαν φυστὴν μάζαν προσενέγκη. φύστη ἐνὶ γρώνῃ μασσομένη παλάμαις. Lexiconul *Etymologicum Magnum* atestă atât forma (E.M. 803, 1) φύστη, pe care o explică ca fiind o prăjitură frământată într-o copacie și ușor însiropată: (*ibid.*) ἡ ἐν ταῖς σκάφαις τριβομένη καὶ ἡρέμα ἀναδευομένη μάζα, cât și o formă de neutru plural (*ibid.*) φύστα, explicată ca un preparat din faină de orz cu miere: τὰ ἀναπεφυρμένα μέλιτι ἀλφίτα. Ideea de însiropare apare și într-o mențiune din secolul XI p. a lui Michael Psellos: (Mich. Ps. *Poem.* 6, 458) ἡ φύστη εἶδος πέφυκε μάζης ὑδατουμένης.

34. ἡ ψαιστή /τὸ ψαιστόν / τὸ ψαιστίον / τὸ ψῆστον „Prăjitura fărâmîțată”

Ψαιστή este o prăjitură la origine de tip μᾶζα, trecută apoi cu numele de ψαιστόν în categoria tutelor de sacrificiu de tip πόπανα. Numele ei este o substantivizare la forma de feminin sau neutru a adjecțivului verbal ψαιστός, ἡ, ὁν „spart”, adică susceptibil de a fi fărâmîțat sau tăiat în bucăți, fiind un derivat de la verbul *ψάλω „a măcina, a zdrobi”, de pus poate în legătură cu verbul ψάω „a răzui”. Ψαιστίον este derivatul diminutival. Forma ψῆστον, atestată în secolul al V-lea p., este o reducere a lui ψαιστόν cu schimbarea accentului.

La origine numele prăjiturii este un adjecțiv acordat cu un cuvânt general care denumea un produs de patiserie. În secolul al V-lea a. medicul Hippocrates atestă formula ψαιστὴ μᾶζα „prăjitură fărâmicioasă”, făcută din orz, miere și ulei: (Hp. *Int.* 20) καὶ ἐσθιέτω μᾶζαν ψαιστὴν, καὶ ἄρτον ἔξοπτον ἔωλον· ἔλκοι γὰρ ἀν μᾶλλον ταῦτα τὸ φλέγμα. Forma de neutru atestată apoi (τὸ ψαιστόν) se explică prin acordul adjecțivului cu unul dintre substantivele πέμπαντα sau πόπανον, ambele nume generice pentru prăjitura sacrificială.

Această din urmă formă s-a fixat probabil spre sfârșitul secolului al V-lea a., aşa cum atestă exemplele din comedia veche. Tot în acest moment numele ei apare în contexte similare legate de sacrificiu, semn al unei folosiri cu rol exclusiv religios. La Aristofan în comedia

Ploutos Chremylos îl asigură chiar pe zeul Ploutos că nimeni nu va mai aduce sacrificii, precum un bou sau o prăjitură ψαιστόν, fără voința lui: (Ar. *Pl.* 137-9)

"Οτι οὐδ' ἀν εἶς θύσειεν ἀνθρώπων ἔτι
οὐ βοῦν ἄν, οὐχὶ ψαιστόν, οὐκ ἄλλ' οὐδὲ ἔν,
μὴ βουλομένου σοῦ.

iar spre sfârșitul comediei Hermes se plânge că de când Ploutos a început să vadă, nimeni nu-i mai aduce ca ofrandă lui și celorlalți zei tămâie, dafin, prăjitură ψαιστόν și victime: (*ibid.* 1113-6)

'Αφ' οὖν γὰρ ἥρξατ' ἐξ ἀρχῆς βλέπειν
ὅ Πλοῦτος, οὐδεὶς οὐ λιβανωτόν, οὐ δάφνην,
οὐ ψαιστόν, οὐχ ἵερεῖον, οὐκ ἄλλ' οὐδὲ ἔν
ἡμῖν ἔτι θύει τοῖς θεοῖς.

Asocierea dintre numele acestei prăjitură și diverse alte ofrande oferite zeilor pare să fi fost un loc comun în comedie. În două fragmente care aparțin unor autori probabil contemporani cu Aristofan prăjitura ψαιστόν este oferită ca dar zeilor împreună tot cu tămâie, precum în piesa *Ploutos*: (*Com. Adesp. CAF* fr. 372) ψαιστά, λιβανωτόν, πόπανα· ταῦτ'
ἀνήσομαι / οὐ τοῖς φίλοις θύω γάρ, ἀλλὰ τοῖς θεοῖς, unde se observă că prăjiturile πόπανα, alteori formând cu ψαιστά o singură denumire, erau considerate în această perioadă ca produse aparte. Un alt fragment, aproape identic cu cel de mai înainte, dovedește existența unui tipar literar în care intra numele acestei prăjitură: (*Com. Adesp. (=FCA) fr. 310*) ψαιστά λιβανωτόν μόνα τ' αὐτῶν ἥσομαι· οὐ τοῖς φίλοις θύω γὰρ ἀλλὰ τοῖς θεοῖς ταῦν.

Această asociere riguros respectată între numele prăjiturii ψαιστόν și momentul sacrificiului se menține și în secolul al IV-lea a. în cadrul Comediei Noi. O dovedește un fragment din piesa *Timon* (Τίμων) a comediografului Antiphanes, unde însă, poate ca *uariatio*, în timp ce tămâia este oferită zeilor și zeițelor, prăjiturile sunt încinate eroilor: (*Antiph. fr. 206, 1-3*)

ἵκω πολυτελῶς ἀγοράσας εἰς τοὺς γάμους,
λιβανωτὸν ὀβολοῦ τοῖς θεοῖς καὶ ταῖς θεαῖς
πάσαισι, τοῖς δ' ἥρωσι τὰ ψαιστά ἀπονέμων.

În decursul secolelor IV-III a. numele prăjiturii se specializează în ceremonialul încinat îndeosebi lui Apollo Pythios. Așa cum reieseă încă din textul lui Aristofan, prăjitura ψαιστόν era adusă ca ofrandă împreună cu un bou. Acest lucru apare clar într-un fragment din lucrarea Περὶ εὑσεβείας a lui Theophrast, păstrat de către Porphyrios: (*Thphr. ap. Porph. Abst. 2, 15*) οὐ γὰρ ἀν ποτε τοῦ Θετταλοῦ ἐκείνου <τοῦ> τοὺς χρυσόκερως βοῦς καὶ τὰς ἑκατόμβας τῷ Πυθίῳ προσάγοντας μᾶλλον ἔφησεν ἡ Πυθία τὸν Ἐρμιονέα κεχαρίσθαι θύσαντα τῶν ψαιστῶν ἐκ τοῦ πηριδίου τοῖς τρισὶ δακτύλοις. Iar într-un alt fragment al aceleiași lucrări se precizează, lucru important pentru datarea obiceiului, că uzanța unui asemenea sacrificiu încă se practica în vremea autorului: (*id. ap. Porph. Abst. 2, 29*) θέντες γὰρ ἐπὶ τῆς χαλκῆς τραπέζης πέλανον καὶ ψαιστά, περιλαύνοντι τοὺς κατανεμηθέντας βοῦς, ὃν ὁ γευσάμενος κόπτεται. καὶ γένη τῶν ταῦτα δρώντων ἔστιν μέχρι τοῦ νῦν.

Asocierea dintre prăjitura ψαιστόν și πέλανος, alt tip de turtă sacrificială¹, va fi confirmată tot în secolul al III-lea a. de un text din mimoșraful Herondas. În mimiambul al IV-lea Kynno î se adresează prietenei sale Coccale împreună cu care aduce un sacrificiu în

¹ *V. πέλανος II, A, c, 1.*

templul lui Asclepios. Aceasta din urmă nu trebuie să uite să taie coapsa păsării, să introducă în gura șarpelui turta πέλανός și să înmormăie prăjiturile ψαιστά· (Herod. 4, 88-92)

Κοκκάλη, καλῶς
τεμοῦσα μέμνεο τὸ σκελύδριον δοῦναι
τῷ νεωκόρῳ τούρνιθος, ἔσ τε τὴν τρώγλην
τὸν πέλανὸν ἔνθες τοῦ δράκοντος εὐφήμωσ,
καὶ ψαιστὰ δεῦσον·

Precizarea (ψαιστὰ) δεῦσον indică un produs culinar tare și probabil fărâmicios, aşa cum o dovedește însăși etimologia numelui prăjiturii. Chiar dacă cele două femei din mimiambul lui Herondas aduc acest sacrificiu în templul lui Asclepios¹, o inscripție de la Eleusis databilă la confluența dintre secolele IV-III a. confirmă informația pe care o dădea Theophrast conform căreia această prăjitură era asociată în special cultului lui Apollo Pythios: (SIG 1038, 18)

[ε[ρο]φάνηι καὶ ταῖς]
[ερείαις ταῖς [ἐν] Ἐλ[ε]υσῖν[ι]
ἐν τεῖ παννύχι[ι]δι
παρέχειν σπονδ[ᾶς]
ψαιστὰ καὶ τ[...]

Împreună cu turta de sacrificiu πέλανος și cu tămâia, prăjiturile ψαιστά puteau fi aduse ca sacrificiu zeilor Hermes și Hecate, aşa cum rezultă dintr-un fragment din istoricul Theopomp: (Theopomp. Hist. fr. 344, 25) τὸν Ἐρμῆν καὶ τὴν Ἔκατην [...] τιμᾶν λιβανωτοῖς καὶ ψαιστοῖς καὶ ποπάνοις.²

Numele prăjiturii este atestat după această perioadă la epigrafiștii reuniți în cadrul *Antologiei Palatine*. O epigramă a lui Cn. Gaetuliscus Lentulus din secolul I p. vorbește de un pumn cu puține prăjitururi ψαιστά, semn că în această perioadă deveniseră niște prăjiturele de mici dimensiuni: (AP 6, 190, Gaet.) ψαιστῶν δλίγων δρᾶγμα. Tot la plural este folosit numele lor și în epigrada lui Cornelius Longus, din aceeași perioadă, care le caracterizează drept o ofrandă cuvenită (AP 6, 191, Corn. Long) ψαιστῶν τὴν νομίμην θυσίην.³

Forma diminutivală a numelui prăjiturii, ψαιστίον, este atestată în secolul al III a. într-o inscripție din regiunea Mesenia a Peloponesului. Textul epigrafic este păstrat foarte fragmentar, iar citirea numelui prăjiturii nu este sigură. Din context se înțelege că este vorba despre o ofrandă: (IG 3(1), 1447) Ἀγριανίου δυωδεκ? [άταιψαι] / στίον ἐλαίω κοτύλα ἐσ [...] . Forma de diminutiv nu mai este atestată decât într-o epigramă atribuită aceluiași Gaetuliscus din *Antologia Palatină*, datată în secolul I p.: (AP 5, 17, 1-2, Gaet.) Ἀγχιάλου ὥργμῖνος ἐπίσκοπε, σὸι τάδε πέμπω / ψαιστία καὶ λιτῆς δῶρα θυηπολίης.

Lexicografii notează în dreptul numelui acestei prăjituri faptul că se prepară din faină de orz (ἀλφίτον), punând în legătură cuvântul atât cu verbul ψάω „a răzui”, cât și cu ψώχω „a măcină”: în secolul al II-lea p. Herodian precizează în Περὶ ὀρθογραφίας: (Hdn. Gr. 3, 2, 607) ψαιστόν· (...) ἔστι δὲ ἐίδος πλακοῦντος, ὁ δι’ ἀλφίτων παρασκευάζεται, ἀπὸ τοῦ ψῆσθαι καὶ ψώχεσθαι, δθεν καὶ ψωμοὶ καὶ ψίχες τὰ μικρὰ θρέμματα. Gramaticul Orus atestă în secolul al V-lea numele prăjiturii sub forma (Orus 283r, 7) ψᾶστον,

¹ Mult mai târziu, în secolele II-III p., numele prăjiturii va mai fi asociat cu zeul Asclepios în *Viețile sofistilor* a lui Philostratos: (Philostr. VS 2, 25) ἐπεὶ δὲ ἔστι μοι προστεταγμένον ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸ Πέργαμον Ἀσκληπιοῦ πέρδικα σιτεῖσθαι λιβανωτῷ θυμιώμενον, τὸ δὲ ἄρωμα τοῦτο οὕτω τι σπανιστὸν καθ’ ἡμᾶς νῦν, ὡς ψαιστὸν καὶ δάφνης φύλλα τοῖς θεοῖς θυμιάσθαι, (...).

² Cf. Fronto Ep. 5, 5, 1.

³ Cf. de asemenea AP 6, 300, 334 (Leon. Tarent).

caracterizând-o drept un tip de plăcintă (πλακοῦς), trimițând la exemplul din piesa *Ploutos* a lui Aristofan.

Mult mai târziu, lexiconul Suda, inspirându-se cu siguranță din surse mai târzii, glosează numele prăjiturii sub forma sa de plural, aşa cum apare la epigrafiști, precizând că în compoziția prăjiturii intra și uleiul și vinul: (Suid. s.u. ψαιστά) ἄλφιτα ἐλαίῳ καὶ οἴνῳ δεδευμένα. ἀπέρ ἐπεθυμίων τοῖς θεοῖς. ψαιστὰ δὲ καλεῖται ἀπὸ τῆς τοῦ μύλωνος περιψήσεως. ἦ πέμψα. ἦ ἔιδος πλακοῦντος, citând apoi exemplele din epigrafiști, anterior discutate de către noi. În secolul al XIII-lea p. lexiconul lui Pseudo-Zonaras definește prăitura drept una cu miere sau o echivalează cu numele altor turte, cum ar fi πόπανον¹ sau un tip de πλάτυσμα² de formă rotundă și făcută cu untură, folosită în sacrificii: (Ps. Zonar. s.u. ψαιστόν) εἶδος μελιττούσης. ἦ πόπανον. ἦ πλάτυσμα στέατος στρογγύλου, εἰς θυσίαν διδόμενον.

35. ἡ ψάκτα „Prăitura frământată”

Ψάκτα este un tip de prăitură μᾶζα, numele ei fiind un derivat cu vocalism *a* de la grupul de verbe *ψήω, ψήχω, ψώχω „a răzui, a freca, a frământa”, dintr-un radical *bhes- cu același sens, atestat și în scr. *bá-bhas-ti* „a măcina”³. Un singur alt derivat în *a* de la același grup de verbe, ψακτήρ (= ψήκτρα) „țesală pentru cai”⁴, nu pare să aibă legătură cu numele prăjiturii. Este vorba probabil de un produs de patiserie înrudit cu ψωθίον, un tip de πλακοῦς, format cu vocalism *ω* din același radical⁵.

Există doar două atestări ale cuvântului. În secolul al II-lea p. gramaticul Herodian glosează numele prăjiturii: (Hdn. Gr. 3, 2, 608) ψάκτα· ἡ ψώκτη μᾶζα. Explicația nu este mai lămuritoare decât numele prăjiturii însuși, pentru că ψώκτη pare un adjecțiv derivat de la același grup de verbe care înseamnă „a freca”. Ar putea fi astfel un tip de μᾶζα rezultat în urma unei energice frământări a compoziției. Nu trebuie să excludem posibilitatea de a pune în legătură adjecțivul ψώκτη și cu substantivul ψώκτης, termen de dicționar fără atestări la autori, echivalat în glosarele latinești prin *quadratarius* „cioplitor de pietre pătrate”. Ψάκτα ar putea trimite astfel la o formă de cub a prăjiturii.

A doua atestare apare în lexiconul lui Hesychios, care preia la acuzativ definiția lui Herodian: (Hsch. s.u. ψάκταν) τὴν ψώκτην μᾶζαν. Aceasta este o dovedă că numele prăjiturii este un substantiv apartinând primei declinări, forma ψάκτα de la Herodian fiind susceptibilă de a fi un neutru plural (< *ψάκτον).

36. τὰ ψυκτά „Răcoroasa”

Ψυκτά este o prăitură de tip μᾶζα. Numele ei, un hapax, este dificil de explicat⁶. Dacă forma este una de neutru plural, trebuie să plecăm de la un *ψυκτόν. Ar putea fi o reducere pentru ψυκτέον, adjecțiv verbal atestat la medici cu sensul de „rece, răcoros”⁷. Ar putea fi în același timp un derivat independent de la radicalul verbului ψύχω „a se răcori”. Numele prăjiturii trimite astfel la servirea ei rece. Singura atestare apare în lexiconul lui Hesychios, care precizează că era preparată cu multă apă: (Hsch. s.u. ψυκτά) ἡ μὴ πολλῷ ὕδατι πεφυρμένη μᾶζα.

¹ V. πόπανον II, A, b, 1.

² V. πλάτυσμα II, C, 60.

³ Cf. M. Mayrhofer, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*, Heidelberg, 1956, vol. 2, p. 409.

⁴ Cf. S. Fr. 475, 1; E. Hipp. 1174; Ar. Fr. 62, 1.

⁵ V. ψωθίον II, C, 81.

⁶ P. Chantraine în DELG nu înregistrează cuvântul, iar LSJ îl citează fără nici o explicație.

⁷ Cf. Gal. *De loc. aff.* 8, 39, 7; Orib. *Col. med.* 43, 36, 11; Aët. 10, 58.